

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ

Demografický vývoj v České republice a jeho dopad na systém starobních důchodů

Demographical Development in the Czech Republic and its Effect on the System of
Old-age Pensions

Student: Michal Pavelek

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Milan Kaštan

Ostrava 2013

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra národohospodářská

Zadání bakalářské práce

Student: **Michal Pavelek**
Studijní program: B6202 Hospodářská politika a správa
Studijní obor: 6202R027 Národní hospodářství
Téma: Demografický vývoj v České republice a jeho dopad na systém
starobních důchodů
Demographical Development in the Czech Republic and its Effect on the
System of Old-age Pensions

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
  2. Teoretická východiska sociální politiky a penzijního systému
  3. Demografický vývoj v České republice a jeho prognózy
  4. Dopady demografického vývoje na systém starobních důchodů
  5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratk
Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

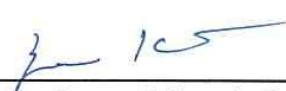
BURCIN, Boris et al. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 - 2008*. Praha: SLON, 2010. 238 s. ISBN 978-80-7419-024-7.
KERBS, Vojtěch et al. *Sociální politika*. 4. vyd. Praha: ASPI, 2007. 504 s. ISBN 978-80-7357-276-1.
TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 2011. 368 s. ISBN 978-80-7367-868-5.

Formální náležitosti a rozsah bakalářské práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Milan Kaštan**

Datum zadání: 23.11.2012

Datum odevzdání: 10.05.2013

doc. Ing. Zuzana Kučerová, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dluhošová
děkanka fakulty

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval Ing. Milanu Kaštanovi za cenné připomínky a odborné rady, kterými přispěl k vypracování této bakalářské práce.

Prohlášení o samostatném vypracování bakalářské práce:

Prohlašuji, že jsem celou bakalářskou práci vypracoval samostatně.

Datum odevzdání: 10.5.2013

Podpis: Savelkh

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Teoretická východiska sociální politiky a penzijního systému	6
2.1	Sociální politika	6
2.1.1	Vymezení sociální politiky	6
2.1.2	Principy sociální politiky	7
2.1.3	Funkce sociální politiky	9
2.1.4	Nástroje sociální politiky	10
2.1.5	Cíle sociální politiky	11
2.1.6	Objekty sociální politiky	13
2.1.7	Subjekty sociální politiky.....	13
2.1.8	Typy sociální politiky	13
2.1.9	Model sociální politiky v České republice.....	14
2.2	Důchodový systém.....	15
2.2.1	Přerozdělování důchodu a jeho základní typy	15
2.2.2	Financování systému důchodového zabezpečení.....	17
2.2.3	Důchodový systém v České republice	18
2.3	Dílčí shrnutí	20
3	Demografický vývoj v České republice a jeho prognózy.....	21
3.1	Demografie	21
3.1.1	Teoretická východiska	21
3.1.2	Demografie v České republice	22
3.2	Základní složky demografického vývoje v České republice	23
3.2.1	Porodnost a plodnost.....	23
3.2.2	Úmrtnost.....	25
3.2.3	Migrace	26

3.3	Problémy demografického vývoje v České republice	27
3.3.1	Struktura celkového populačního přírůstku	27
3.3.2	Stárnutí populace.....	29
3.4	Prognózy demografického vývoje v České republice.....	34
3.4.1	Přirozený a celkový populační přírůstek.....	35
3.4.2	Střední délka života a průměrný věk obyvatel.....	37
3.4.3	Struktura obyvatelstva podle věkových skupin	38
3.4.4	Index stáří.....	39
3.5	Dílčí shrnutí	40
4	Dopady demografického vývoje na systém starobních důchodů.....	41
4.1	Index ekonomického a alternativního zatížení	41
4.2	Možné dopady na HDP, státní rozpočet a na obyvatelstvo	45
4.2.1	Vztah systému starobních důchodů k HDP.....	49
4.2.2	Vztah systému starobních důchodů k státnímu rozpočtu.....	49
4.2.3	Dopad na obyvatelstvo.....	50
4.3	Možná řešení.....	52
4.3.1	Teoretická východiska nové reformy.....	53
4.3.2	Řešení založené na reprodukčním rozhodování.....	54
4.4	Dílčí shrnutí	56
5	Závěr.....	57
	Seznam použité literatury	59
	Seznam tabulek a grafů.....	64
	Seznam zkratk	66
	Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce	67

1 Úvod

Práce je zaměřená na v poslední době velice diskutované téma a tím tématem je penzijní systém. Z různých médií, článků, ale i z úst politiků slýcháváme, že za problémy současného penzijního systému může hlavně nepříznivý demografický vývoj.

Cílem práce je tedy odpovědět na otázku, zda demografický vývoj skutečně ovlivňuje penzijní systém v České republice, do jaké míry a jak ho bude ovlivňovat v budoucnu. A aby se práce nesoustředila na celý systém obecně, byla vybrána pouze jedna jeho část, která s demografickým vývojem souvisí pravděpodobně nejvíce – systém starobních důchodů.

K dosažení cíle byly v třetí a čtvrté kapitole použity metody explorační, predikční a explanační. Celá práce je rozdělena do tří hlavních částí, mezi které se řadí druhá, třetí a čtvrtá kapitola.

Druhá kapitola je rozdělena na dvě části. První část pojednává o sociální politice a poskytuje teoretická východiska pro zbytek práce a hlavně pro druhou část této kapitoly, které se zpočátku zabývá penzijními systémy, možnostmi jak na důchod šetřit a v závěru popisuje fungování penzijního systému v České republice. Na konci této kapitoly je podrobněji rozebrán tří pilířový systém, který byl v ČR zaveden na začátku tohoto roku s výhodami a nevýhodami jednotlivých pilířů.

Třetí kapitola se na začátku věnuje základním složkám demografického vývoje, jako jsou plodnost a porodnost, úmrtnost a migrace, ze kterých se skládá přirozený a celkový populační přírůstek. Následující část kapitoly se věnuje problémům v demografickém vývoji, mezi které se řadí struktura celkového populačního přírůstku a stárnutí populace. Poslední část této kapitoly je založená na demografických prognózách Českého statistického úřadu z roku 2009, které jsou důležité pro zhodnocení budoucího vlivu demografického vývoje na systém starobních důchodů. Už jen proto, že by každého obyvatele mělo zajímat, jak se tento systém bude vyvíjet, protože s vysokou pravděpodobností do něj jednou vstoupí.

Poslední, **čtvrtá kapitola** se zabývá konkrétními dopady demografického vývoje na systém starobních důchodů a vychází především z obou předchozích kapitol. Je rozhodně zajímavé zhodnotit, jak se bude vyvíjet poměr výdajů na starobní důchody vůči HDP, příjmům státního rozpočtu, nebo jaký bude mít demografický vývoj dopad na obyvatelstvo v produktivním a poproduktivním věku. Tato kapitola také obsahuje charakteristiku současného problému, hrozeb a návrh možného řešení.

2 Teoretická východiska sociální politiky a penzijního systému

Druhá kapitola této práce je rozdělaná do dvou částí. První část kapitoly pojednává o sociální politice a rozebírá její důležitá východiska, která budou směrodatná pro zbytek práce. Druhá část kapitoly je zaměřená na východiska penzijního systému. Kromě teoretických východisek obsahuje tato část i popis fungování systému v ČR, protože toto fungování je nedílnou součástí práce.

Penzijní systém je jeden z mnoha oborů sociální politiky, který bezesporu patří mezi nejdůležitější politiky dnešní doby. Nejenže udržuje životní úroveň obyvatel, především penzistů a nezaměstnaných na důstojné úrovni, ale hlavně proto, že přes penzijní systémy plynou ve vyspělých zemích nadpoloviční výdaje státního rozpočtu. V České republice, ale i určitě v ostatních evropských státech se tato politika dá označit i jako politika nejkontroverznější.

2.1 Sociální politika

„Sociální politika je politikou, která se primárně orientuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života“
Krebs (2007, s. 17).

2.1.1 Vymezení sociální politiky

Sociální politika jako pojem není jednoznačně definována ba ani vymezena, protože její chápání může být velice různé. Na slovo „sociální“ pohlíží různě řada vědních oborů, jako jsou např. právo, sociologie a ekonomie. Další komplikaci v tomto pojetí přináší i různorodý historický vývoj ve společenském prostředí a ovlivňování tohoto prostředí politikou a různými politickými silami.

Nicméně sociální politiku v České republice vymezuje Krebs (2007) dvěma přístupy. Prvním přístupem je sociální politika v **širším pojetí**, která je předmětem jednání ze strany státu a ostatních subjektů, které se zaměřují na sociální sféru společnosti a tím vykonávají aktivity, které působí na životní úroveň lidí. Tato politika v širším pojetí je bezesporu dlouhodobá, protože je důležitá především pro dlouhodobé sociální programy a směřování sociální politiky.

Druhým přístupem je sociální politika v **užším pojetí**. Je zaměřena především na sociální rizika, jako jsou: nemoc, invalidita a stáří, potažmo na jejich možné negativní důsledky. Tento druhý přístup se také snaží zmírňovat negativní dopady tržního hospodářství, jako jsou nezaměstnanost a chudoba.

Sociální politika se také může dělit podle přístupu, který volí k řešení svých problémů. Jedná se buďto o aktivní nebo o pasivní sociální politiku.

Aktivní sociální politika upřednostňuje prevenci, čímž se snaží předejít různým sociálním problémům. Jejím nástrojem je např. úprava pravidel sociálního systému tak, aby předešla v případě problémů větším dopadům na sociální systém. Kdežto **pasivní sociální politika** se zabývá řešením již vzniklých sociálních problémů.

2.1.2 Principy sociální politiky

Sociální politika musí respektovat určité principy, jako jsou myšlenkové postupy nebo vedoucí ideje, které jsou pro ni směrodatné, jelikož tato politika směřuje ke změnám sociální reality a sociálního systému.

Podle Krebse (2007) existují čtyři **základní principy sociální politiky** a to:

- princip sociální spravedlnosti,
- princip sociální solidarity,
- princip subsidiarity,
- princip participace.

Naproti tomu Tomeš (2011) uvádí také čtyři principy, ale nazývá je **obecnými principy sociální politiky** a jedná se o:

- princip rovnosti,
- principy osobních práv, svobody a důstojnosti,
- princip solidarity,
- princip participace.

Prvním principem podle Krebse (2007) je **princip sociální spravedlnosti**. Jedná se o princip, podle kterého je ve společnosti rozdělováno nejen bohatství a příjmy, ale také možnosti vzdělání nebo uplatnění se na trhu práce mezi jednotlivé sociální skupiny, popřípadě jednotlivce. Lidé se obecně shodují v tom, že se jedná o jev, který v dnešní době nemůže být opomíjen, ale na druhou stranu je jejich pojetí sociální spravedlnosti vnímáno velice odlišně, jelikož se nedokážou shodnout na tom, jak a co by se mělo rozdělovat, kdo a co dostává či nedostává nebo co by se mělo dostávat a proč, proto je pojem sociální spravedlnost velice subjektivní a každý ji vnímá jinak.

Na **Princip sociální solidarity** nahlíží Tomeš (2011) obdobně jako Krebs (2007), akorát ho pojmenoval obecněji jako **princip solidarity**. Jinak se tento princip dá označit jako princip vzájemné podpory a sounáležitosti se zaměřuje především na utváření a přerozdělování podmínek a prostředků v zájmu naplňování cílů sociální spravedlnosti. Člověk je sociální, neboli společenská bytost, proto je ve své existenci do jisté míry

odkázán i na druhé a je závislý na soužití společnosti, ve které žije. I na sociální solidaritu můžeme nahlížet z mnoha různých hledisek. Podle toho, kdo solidaritu organizuje, mluvíme o solidaritě mezinárodní (solidarita organizovaná nadnárodními organizacemi – WHO, EU), celostátní (solidarita organizovaná státem), místní či regionální (solidarita organizována místními skupinami – obcemi, úřady, firmami) a solidaritě jednotlivců a rodin (organizovaná jednotlivci uvnitř rodiny). Dalšími příklady solidarity mohou být solidarita mezigenerační, solidarita bohatých s chudými, zdravých s nemocnými atd. V moderní společnosti tuto solidaritu organizuje především stát za pomoci redistribuční a transferové politiky.

Princip subsidiarity je v dnešní době chápán jako princip spojující solidaritu s osobní odpovědností. Subsidiarita nahlíží na člověka jako na jedince s individuálními vlastnostmi, které by měl využívat především k prospěchu a sociálnímu bezpečí svému a také svému nejbližšímu okolí. Podle tohoto principu je každý povinen nejdříve pomoci sám sobě a až poté může požádat o pomoc rodinu, která mu musí pomoci. Pokud i ta se dostane do problémů, musí požádat o pomoc jiná společenství. V poslední řadě je k pomoci vyzván stát. Subsidiarita bohužel předpokládá i určitou výchovu ve společnosti, aby nedocházelo ke zneužívání tohoto principu a ke krizím ve vyspělých zemích (tzv. krizím silných sociálních států).

Poslední Krebsův (2007) princip je **princip participace**, na který nahlíží Tomeš (2011) podobně. Myšlenka participace spočívá v tom, že lidé, jejich život a možnosti jsou ovlivňovány různými rozhodnutími a nařízeními, a lidé mají potřebu mít možnost tyto opatření utvářet a podílet se na jejich přijímání a realizaci (svobodné volby, referendum). Praktické zkušenosti dokazují, že pokud lidé tuto možnost nemají, tak opatření mají často omezenou platnost, nebo dokonce i ty sebelepší záměry přijdou úplně nazmar.

Jak už bylo řečeno, Tomeš (2011) uvádí také čtyři principy sociální politiky a bude zajímavé tyto principy porovnat. Prvním principem je **princip rovnosti**. Nejstarší princip rovnosti je založen na tom, aby se na biologicky a psychologicky rozdílné jedince pohlíželo stejně, jelikož rovnost je nezbytnou podmínkou důstojnosti. V moderní demokratické společnosti je tento princip vykládán tak, že lidé si musí být rovni před zákonem a nesmí být nikým diskriminováni. Ve skutečnosti si občané rovní nejsou, protože se rodí s různými genetickými předpoklady (např. rasa, pohlaví, zdravotní stav, národnost apod.). Proto existuje princip rovnosti, který se snaží tyto nerovnosti mezi občany kompenzovat, aby bylo dosaženo co možná největší rovnosti. Autor apeluje na to, že jednou z nejdůležitějších podmínek rovnosti je zákaz diskriminace.

Principy osobních práv, svobody a důstojnosti. Podmínkou rovnosti je bezpochyby také to, aby člověk měl svá práva, svobodu a důstojnost. V kontextu sociální politiky se zaměříme na právo sociální. Sociální právo se dále dělí na právo objektivní, což představuje komplex obecně závazných a vynutitelných předpisů, které vymezují nebo omezují lidské chování a právo subjektivní, kterým se rozumí souhrn práv člověka v určitém sociálním prostředí. Jako druhá součást tohoto principu vystupuje svoboda. V moderní společnosti je svoboda charakterizována jednoduchým, přesto výstižným způsobem a to tak, že svoboda může být omezena pouze právem a končí tam, kde začíná svoboda druhého. Poslední součástí principu je důstojnost. Tu člověku zaručuje ústavní listina práv a svobod. Sociální politika na důstojnost nahlíží jako na respekt k právům člověka na důstojný život a zacházení s člověkem s respektem k jeho jedinečnosti.

2.1.3 Funkce sociální politiky

Funkce sociální politiky by měla být v souladu s naplňováním cílů dané politiky. Měla by také působit komplexně a vztahovat se k daným objektům jako např. k člověku ve stavu nouze, k člověku jako pracovní síle, k pacientovi, k rodině apod. Funkce mají na skupiny a jednotlivce velice rozličný vliv, ale ve výsledku by měly působit globálně na celou společnost. Existuje mnoho různých funkcí sociální politiky, ale Krebs (2010) uvádí pět funkcí, které se v literatuře vyskytují nejčastěji.

- **Ochranná funkce** řeší již vzniklé sociální události a zmiňuje nebo odstraňuje jejich vlivy na společnost.
- **Rozdělovací a přerozdělovací funkce** slouží nejen na rozdělování důchodu, ale i životních šancí. Používá nástroje jako transferové platby nebo daně, za pomoci kterých přerozděluje bohatství a tak částečně eliminuje výchozí nerovnosti v rozdělení důchodů. Nerovnosti by měly být eliminovány až do té míry, kterou společnost považuje za dostačující. Při rozdělování důchodů se nesmí opomíjet fakt, že toto přerozdělování nesmí společnost demotivovat k práci, podnikání a hlavně nesmí ohrozit stabilitu země.
- **Homogenizační funkce** přispívá k zmiňování sociálních a životních rozdílů mezi jedinci nebo skupinami za pomoci poskytování stejných šancí v oblasti vzdělání, práce, péče o zdraví apod.
- **Stimulační funkce** se snaží podněcovat žádoucí sociální chování jednotlivců a skupin. Sociální politika státu se snaží o stimulaci společnosti, aby nevzrůstaly sociální nepokoje za pomoci např. garantovaných sociálních jistot.

- **Preventivní funkce** má snahu v co největší míře zabránit nežádoucím sociálním situacím a částečně eliminovat či úplně omezit faktory, které brání člověku integraci do společnosti.

2.1.4 Nástroje sociální politiky

„Nástroje sociální politiky představují určitý systém, který se v čase pochopitelně vyvíjí, mění a zkvalitňuje vzhledem ke konkrétním záměrům sociální politiky. V současné sociální politice je kladen důraz především na to, aby její nástroje umožňovaly diferencované a adresné řešení zcela konkrétních sociálních situací konkrétních jedinců či sociálních skupin tak, aby nedocházelo ke zneužívání výhod těmi, kterým nejsou určeny. To je předpokladem toho, aby sociální politika byla dostatečně účinná a únosná z hlediska limitovaných finančních zdrojů“ Krebs (2007, s. 62).

Existuje mnoho nástrojů a mnoho různých pohledů na jejich členění. U všech těchto nástrojů je důležité, aby respektovaly naplňování cílů, funkcí a aby byly v souladu se základními principy sociální politiky.

Jak uvádí Potůček (1995), nástroje sociální politiky se dají dělit obecně na právní normy, ekonomické nástroje, sociální programy a nátlakové akce.

Právní normy jsou základním rámcem pro uplatnění sociální politiky. Právo definuje podmínky činností a vztahů mezi institucemi a člověkem. Různé složky práva působí na sociální politiku různým způsobem, ale třeba u zdravotního práva, pracovního práva a práva na sociální zabezpečení jde o bezprostřední souvislost. Krebs (2007) uvádí příklady právních norem jako např. Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod, Zákon o důchodovém pojištění, Zákon o rodině apod.

Ekonomické nástroje jsou všechny nástroje, které ovlivňují získávání a přerozdělování zdrojů tak, aby se dosáhlo předem stanoveného cíle. Krebs (2007) upřesňuje, že tyto zdroje jsou finanční, lidské a věcné a také uvádí konkrétní příklady ekonomických nástrojů, mezi které řadí:

- fiskální nástroje (nástroje ve formě úlev a transferů),
- úvěrové nástroje (nástroje poskytující různé zvýhodněné půjčky ovlivňující sociální situace),
- a cenovou politiku (nástroj používající cenovou regulaci vybraných statků).

Sociální programy obsahují stanovení cílů a cest k jejich dosažení. Formulují je sociální skupiny, politické strany, hnutí, státní orgány, podniky atd.

Nátlakové akce se používají v případě, když směřování politických kroků není v souladu s myšlenkami některých sociálních aktérů společnosti. V demokratické společnosti jsou takovými akcemi stávky, demonstrace, petiční akce apod.

Jako další nástroje sociální politiky uvádí Potůček (1995) **hromadné sdělovací prostředky**, mezi které se řadí různé články, publikace, televizní pořady a v neposlední řadě také **organizační struktury**, které ovlivňují dostupnost, kvalitu a šíři poskytovaných služeb.

Krebs (2007) na tyto obecné nástroje podle Potůčka (1995) nahlíží obdobně, ale uvádí další možné členění z časového hlediska. Toto členění se skládá ze sociální doktríny (nástroj dlouhodobějšího charakteru) a programu (nástroj kratšího charakteru než sociální doktrína).

Sociální doktrínu je možné chápat jako směr udávající dlouhodobou koncepci pro sociálněpolitickou činnost, která by měla v dlouhém období (i více jak 15 let) chránit systém od excesů, které jsou z dlouhodobého hlediska nepřijatelné (např. populismus). Dlouhodobá koncepce je důležitá i kvůli většině sociálněpolitických programů, které potřebují dlouhodobou představu o cílovém řešení. Její konkrétnost by neměla překročit určitou hranici, spíše by měla nechávat prostor politickým subjektům k naplňování jejich politických cílů. Protože kdyby tato sociální doktrína byla konkrétní, mohla by přecházet v program.

Program pomáhá naplňovat konkrétní cíle, které jsou stanoveny v sociální politice. Konkrétní směr tohoto nástroje by měl udávat, jak, s jakými vazbami a jakou cestou je k cíli směřováno. Nástroj je nepochybně kratšího charakteru a měl by být dílčí součástí sociální doktríny. Je také prostředkem, za pomoci kterého se vládní a nevládní orgány snaží dosáhnout dlouhodobého cíle.

2.1.5 Cíle sociální politiky

Hervey (1998) vymezuje cíl sociální politiky jako obecně známou podporu zabezpečení pro jednotlivce nebo různé sociální skupiny. Tradičně se sociální politika zaměřuje hlavně na redistribuci zdrojů a přímou redukci nevýhod v tradičním slova smyslu. Ačkoli má sociální politika dopad na celou společnost, cíle sociální politiky tíhnou k tomu, že jsou vykládány jako zaměření na sociální spravedlnost anebo jako politické ambice ve smyslu dodržování spravedlnosti a solidarity uvnitř společnosti. Podpora zabezpečení se rozděluje do dvou programů na individuální a generalizovanou podporu zabezpečení.

Podpora **individuálního** zabezpečení se zaměřuje na právo nebo také nárok jednotlivců na zabezpečení základního životního standardu, zdravotního zabezpečení, sociálního zabezpečení atd.

Cílem programu **generalizované** sociální politiky je vytvořit externí podmínky pro zabezpečení celé společnosti. Touto podporou je např. podpora zaměstnanosti, zabezpečení slušné (důstojné) kvality života nebo zabezpečení ochrany životního prostředí Hervey (1998).

Krebs (2007) dodává, že tyto cíle by měly být v souladu s principy sociální politiky, měly by být dlouhodobé, měly by mít svá vývojová stadia a měly by se dát rozložit do řady dalších dílčích cílů.

Cíle konkrétních sociálních politik se mohou lišit podle oborů. Jelikož je bakalářská práce zaměřena především na systém starobních důchodů, je podstatné uvést cíle sociální politiky v této oblasti.

Tomeš (2011) uvádí, že **cílem sociální politiky v oblasti starobních penzí** je ekonomicky zabezpečit seniory a zpříjemnit jim život za pomoci zdravotních a sociálních služeb. V tomto směru se evropské státy shodují, ale neshodují se však ve dvou otázkách a to: do jaké míry se mají lidé a jejich zaměstnavatelé na financování tohoto systému podílet a do jaké míry mají do tohoto systému zasahovat veřejné rozpočty. Proto existují tři směry, které se touto problematikou zabývají.

- **Liberální postoj** je postaven na tom, že zabezpečení ve stáří je výhradně soukromou záležitostí v rukou ekonomicky činných osob a soukromých fondů. Stát do toho systému zasahuje vyplácením stejně velkých minimálních důchodů. Cílem tohoto postoje je, aby si občané sami na základě své vlastní svobodné vůle zajistili na stáří dodatečný příjem ke státem poskytovanému minimálnímu důchodu.
- **Korporativní postoj** vychází z toho, že zabezpečení na stáří je v moci zaměstnance a zaměstnavatele a stát má pouze vytvořit podmínky pro vznik soukromého, ale povinného důchodového pojištění. Z toho vyplývá, že si stát zde klade za cíl přenést zodpovědnost za penzijní systém a vyplácené důchody na společnosti poskytující povinné důchodové pojištění.
- **Institucionální postoj** je kombinací liberálního a korporativního postoje. Státy tvoří systémy postavené na vyplácení povinného životního minima a povinném sociálním pojištění. Cílem státu je diverzifikace ve financování důchodového systému a zajištění důstojných penzí ve stáří. Celý systém je v režii státu, který jej reguluje, proto se systém označuje jako institucionální.

2.1.6 Objekty sociální politiky

Objekty sociální politiky rozumíme všechny obyvatele dané země. Obyvateli dané země se rozumí určité **sociální skupiny** nebo **jednotlivci**, kterým jsou opatření sociální politiky určena. Sociální skupiny mohou být dále rozděleny na **primární sociální skupiny**, které mají trvalý kontakt mezi jejími členy (rodiny a domácnosti) a na **sekundární sociální skupiny**, jejichž členové jsou si navzájem vědomi společnými zájmy, potřebami nebo způsobem života (nezaměstnaní, chudí, bezdomovci). Objekty mohou být dále segmentovány podle pohlaví, věku, vzdělání, příjmů nebo ekonomické aktivity (Krebs 2010).

2.1.7 Subjekty sociální politiky

„Subjekty jsou ti, kdo mají zájem vůli, schopnosti, předpoklady možnosti a prostředky k určité sociální činnosti či chování a kdo takové činnosti a chování mohou iniciovat a naplňovat“ Krebs (2010, s. 51).

Jednoduše vnímá subjekty sociální politiky Potůček (1995), za které obecně považuje občana, rodiny, církve, neziskové organizace, firmy, obce, kraje a stát.

Složitějším způsobem na subjekty sociální politiky pohlíží Krebs (2010), který je dále segmentuje na **státní** (sociální politiku organizuje stát a jeho orgány) a **nestátní** (sociální politiku organizují např. zaměstnavatelé, firmy, církve, občanské organizace a iniciativy, regiony, obce, občané, rodiny a domácnosti) a nestátní subjekty se mohou dále dělit na tržní a netržní.

2.1.8 Typy sociální politiky

Pro sociální politiku, její rozsah, charakter a hlavně efekty je podstatné, jaká úloha je připisována jednotlivým subjektům (státním nebo nestátním). Proto se v modelech sociální politiky rozlišuje právě míra účasti těchto subjektů v praxi. V současnosti můžeme rozlišovat **tři ideální typy sociální politiky**:

- redistributivní typ,
- výkonový (komparativní) typ,
- reziduální typ.

Redistributivní typ bere jako svou hlavní myšlenku sociální potřeby lidí a ty vnímá jako jejich sociální práva. Bývá také jako univerzalistický nebo občanský, podstatná je dominantní role státu. *„Ve své podstatě se orientuje na univerzální poskytování dávek, tj. na celou populaci, resp. vymezené sociální skupiny (např. rodiny s dětmi apod.), bez*

ohledu na to, jaké jsou jejich individuální možnosti, potřeby. Je velice náročný na ekonomické zdroje, vyžaduje proto značný rozsah redistribucí“ Krebs (2010, s. 54). Tento model pokrývá značnou část sociální politiky a téměř eliminuje sociální aktivity některých nestátních subjektů.

Výkonový typ je založen na tom, jak už z názvu vyplývá, na výkonu a produktivitě, za pomoci kterých mají být primárně uspokojeny sociální potřeby. Naproti redistributivnímu typu je zde účast států menší, protože stát zde garantuje pouze minimální základní potřeby a tím dává prostor nestátním subjektům sociální politiky. Významná část sociální politiky je tedy financována z prostředků pojistných fondů a je na jednotlivci a jeho příjmu, v jaké výši si pojistné bude platit.

Reziduální typ je nejliberálnější typ sociální politiky s velice malou redistribucí, který má své kořeny ve filosofii tzv. *laissez faire*. Tento typ se vyznačuje individuálním uspokojováním sociálních potřeb v závislosti na odpovědnosti každého jedince. Role státu v tomto systému je nejmenší ze všech tří zmíněných typů sociální politiky. Stát poskytuje relativně skromné dávky, jelikož zde spoléhá především na trh a na nestátní subjekty. Až v případě, že tyto subjekty selžou, se dostává ke slovu stát se svou sociální politikou (Krebs, 2010).

2.1.9 Model sociální politiky v České republice

V každé konkrétní zemi je nutno vždy vybírat z výše uvedených tří modelů a dát dohromady jejich mix, podle dispozic dané země. Ani Česká republika není výjimkou a nedá se jednoznačně říci, který model se zde přesně užívá. Ale s jistotou se dá říct, že současný model vychází ze socialistické minulosti a ze změn po roce 1989. Systém fungoval na principu monopolního postavení státu v sociální oblasti a model by se dal nejvíce přirovnat k redistributivnímu typu s rozsáhlými redistribučními aktivitami státu. S tím souvisí obrovské náklady na ekonomické zdroje. Ostatní nestátní subjekty v tomto systému byly takřka vyloučeny, systém byl taktéž založen na nesvobodě a potlačování lidských práv. Relativní pozitivum bylo, že byl rovnostářský a paternalistický.

Příchodem roku 1989 přichází s transformací ekonomiky i změna tohoto systému. Ve společnosti se začínají objevovat majetkové a příjmové nerovnosti a objevují se do té doby takřka vyloučené sociální problémy jako chudoba, nezaměstnanost a v neposlední řadě i sociální vyloučení. Dlouhodobá prosperita dnešního tržního systému závisí na prosazování odpovědné sociální politiky a musí mít snahu předcházet právě nově vznikajícím sociálním problémům. Těmto požadavkům neodpovídá již redistributivní typ

sociálního systému a tak jako v ostatních vyspělých zemích s tržním hospodářstvím se začíná projevovat mix všech tří sociálních systémů.

Systém se i nadále vyvíjí, ale jeho budoucí podoba je závislá na různých faktorech, jako jsou třeba očekávání populace ohledně výše budoucího důchodu (jakým způsobem a do jaké míry se bude chtít populace podílet na výši svého budoucího důchodu), demografický vývoj, mezinárodní úmluvy, národní zvyklosti, tradice apod. K postupné změně tohoto systému vede také nepříznivý stav veřejných financí. Problém v tomto vývoji může přinést minulá zkušenost ze socialistického systému, kde se lidé naučili v sociálních otázkách spoléhat pouze na stát. Tento systém je v České republice velice zakořeněn a jeho změna bude s sebou přinášet různé problémy jako třeba sociální nepokoje. Změna je bohužel nutná, protože aby systém dlouhodobě fungoval a vykazoval prosperitu, musí se podporovat výkonost, individualismus a hlavně by měl každý převzít zodpovědnost za svůj životní standard (Krebs, 2010).

2.2 Důchodový systém

Účelem všech důchodových systémů je zajistit jednotlivci příjem v důchodu. Mnohé důchodové systémy jsou určeny pro účely sociální politiky. Rosner (2003) uvádí, že existují tyto důchodové dávky: **invalidní důchody**, **důchody v nezaměstnanosti**, **starobní důchody** a **ostatní důchody**, jako důchody vdovské a zmiňuje se také o systémech, které poskytují pomoc v případě rozvodu. Některé systémy vnímají vyplácení důchodů jako prostředek, který odsouvá zhoršující se zdravotní stav populace do pozdějšího věku. Dalším důležitým aspektem vyplácení důchodu je, že bojuje s chudobou.

2.2.1 Přerozdělování důchodu a jeho základní typy

Důležitou úlohu v přerozdělování důchodu podle Nicholase Barra (1998) má ekonomická funkce, která slouží k tomu, aby redistribuovala spotřebu během určitého časového období. Za pomoci této funkce jedinec spotřebuje dnes méně, než vyprodukuje na úkor toho, aby pokračoval ve spotřebě v momentě, kdy přestane produkovat. V zásadě může jedinec spotřebu změnit dvěma způsoby a na to navazujícími způsoby ji může také uložit.

První alternativa zajišťuje budoucnost tím, že si jedinec bude odkládat stranou část výstupu současné produkce pro budoucí spotřebu. Jako jednoduchý příklad se uvádí vykopání jámy vzadu na zahradě, kde se každý rok uloží plechovky s jídlem, oblečení a prášek na praní. Tato metoda má v praxi bohužel mnoho neefektivit. Ukládání části výstupu současné produkce je drahé ve smyslu potencionálního vrácení úspor a také proto,

že úschova takového množství výrobků je velice nákladná. Dalším problémem je nejistota v množství uložených výrobků, nebo jestli se po dobu skladování výrobky uchovají v použitelném stavu (jídlo, oblečení). Existuje také řada věcí, které se uložit nedají, jako jsou fyzické zdraví a některé služby. Je možné uložit třeba službu bydlení, pokud je vlastník zároveň i uživatel, ale tímto výčet služeb, které se dají uložit, zřejmě končí. Proto ukládání současné produkce pro budoucnost je v širším smyslu předem prohraný případ. Podle autora je tato metoda přípustná třeba pro Robinsona Crusoe, pokud by měl v úmyslu zůstat na opuštěném ostrově.

Druhou alternativou pro jedince je vyměnit současnou produkci za získání budoucího výstupu. Níže jsou dva způsoby, jakými by šla tato alternativa uskutečnit.

- **Prvním způsob** je postaven na ušetření částky z každé mzdy, ze které se časem nashromáždí hromada peněz, které budou po vstupu do důchodu vyměňovány za výrobky vyrobené mladšími jedinci.
- **Druhý způsob** spočívá v získání slibu od rodiny nebo od vlády. Vláda nebo rodina se zaváže jedinci v jeho produktivním věku, že až dospěje do důchodového věku, budou mu dány výrobky vyrobené v současném systému.

Tyto dva nejznámější způsoby jdou ruku v ruce s dvěma druhy získání budoucí výroby a to s fondovým a průběžným systémem financování (Barr, 1998).

Rosner (2003) popisuje dva základní typy důchodových systémů. První je **průběžný systém financování** (PAYG). Tento systém pracuje na principu přímého převodu prostředků od jedné části populace ke druhé a dominantní slovo v tomto přerozdělení má stát. První částí populace jsou především lidé v produktivním věku, od kterých stát vybírá prostředky za pomoci různých daní a poplatků a tyto vybrané prostředky posléze v ten samý moment přerozdělí k druhé části populace, kterou představují lidé pobírající různé formy důchodu.

Fondové financování důchodu je druhým systémem, jakým se dají důchody spravovat a vyplácet. Systém je kompletně v rukou soukromých fondů a záleží na každém jednotlivci, jaké pojištění bude preferovat. Vybrané částky na tomto pojistném použijí fondy na koupi instrumentů, které by měli generovat zisk a v době dosažení důchodového věku jsou zhodnocené částky zpětně vypláceny lidem, kteří do tohoto systému přispívali.

V praxi je většinou zavedena kombinace těchto dvou systémů. Rozdíl mezi fondovým a průběžným systémem je hlavně v době přerozdělení vybraných částek. V průběžném systému jsou vybrané prostředky přerozděleny hned, kdežto u fondového

financování jsou peníze vybírány v produktivním věku a až daná osoba dosáhne důchodového věku, pak se jí z vybraných prostředků vyplácí důchod (Rosner, 2003).

2.2.2 Financování systému důchodového zabezpečení

Podle Krebse (2010) existuje pět základních možností, jak financovat systém důchodového zabezpečení.

První možnost **postavená na státním rozpočtu** je financování celého systému prostřednictvím daní z příjmu. Daňová politika je nastavena tak, že s rostoucími příjmy se zvyšuje i daňové zatížení, na druhou stranu pro jedince s vyšším příjmem stoupá úroveň důchodu mnohem pomaleji. V tomto systému je uplatňována nejvyšší sociální solidarita.

Druhá možnost stojí **na příspěvcích sociálního důchodového pojištění**. Cílem takového systému je, aby byl průhledný a každý věděl, kolik a na co má zaplatit. To je podporováno procentuálně stanoveným odvodem z každého příjmu a jeho výše je závislá na pokrytí výdajů důchodového systému v dlouhém období. Míra redistribuce je menší než v předchozím případě.

Třetí možnost představuje **vytvoření odděleného fondu od státního rozpočtu**, do kterého plynou příspěvky sociálního pojištění. Jedná se o klasický případ průběžného systému financování (PAYG), který je popsán v kapitole 2.2.1. Ale je nutno zmínit, že schodky takového systému musí financovat státní rozpočet, protože výdaje na jednotlivé důchody stanoví zákon. Podle Tomeše (2010) předchází tři možnosti financování jsou velice citlivé na demografické jevy, jako jsou stárnutí populace, porodnost apod., které mění poměr mezi plátcí a příjemci důchodového pojištění, potažmo daní z příjmu v prvním případě.

Čtvrtá možnost se do jisté míry podobá možnosti předchozí, tedy třetí. Rozdíl je pouze v tom, že **přebytky odděleného fondu vytváří rezervu**, která slouží pro budoucí výpadky v tomto systému. Spornou by mohla být nepřiměřená daňová sazba, která v dlouhém období způsobí vyšší příjmy než výdaje a s ohledem na makroekonomickou situaci zvyšuje výdaje jednotlivců (menší koupěschopnost) a firem (vyšší mzdové náklady), což má vliv na konkurenceschopnost.

Poslední pátou možností podle Krebse (2010) je pouze **fondové financování**. Fungování systému je postaveno na tvorbě kapitálové rezervy. Touto rezervou bude v budoucnu každý jedinec financovat svůj vlastní důchod. Tomeš (2011) uvádí, že tento systém se v minulosti příliš neosvědčil, protože v době ekonomických turbulent, jako byly světové války a ekonomické krize, docházelo k velkému reálnému znehodnocování těchto

úspor. Z toho plyne, že současným jedincům kolem dvaceti let nikdo nezaručí, že jejich úspory nečeká během nastávajících padesáti let podobné znehodnocení.

2.2.3 Důchodový systém v České republice

V poslední době prošel důchodový systém v České republice řadou změn. Zásadní změnou a reakcí na prodlužující se průměrný věk dožití je např. rostoucí věk pro odchod do důchodu, který se bude i nadále prodlužovat, a to i za hranicí 67 let. Další změnou na popud Ústavního soudu bylo, aby důchody, vypočítány z nadprůměrné mzdy, mírně vzrostly a naproti tomu důchody vypočítány z průměrné mzdy se nepatrně snížily (Schneider, 2012).

Hlavně ke změně pozdějšího odchodu do důchodu přispělo budoucí riziko demografických změn (těmito změnami se blíže zabývá 3 kapitola bakalářské práce s názvem „Demografický vývoj v České republice a jeho prognózy“). Ke změnám v systému důchodového zabezpečení v neposlední řadě také přispívá prohlubující se schodek na důchodovém účtu (ICV, 2013).

Stát se proti těmto problémům a změnám snaží reagovat a klade si za cíl diverzifikaci ve vyplácení starobních důchodů, což se nejvíce blíží institucionálnímu postoji, který je popsán v kapitole 2.1.5 „Cíle sociální politiky“. V roce 2013 dospěl důchodový systém v ČR v oblasti starobních penzí k systému postavenému na třech pilířích, kdy k systému průběžného financování a dobrovolného připojištění přibyl i pomyslný druhý pilíř postavený na aktivitě pracujících (MPSV, 2013b).

Důležité pro širší pochopení českého důchodového systému je bližší seznámení se se současnými třemi pilíři, jejich fungováním, výhodami, nevýhodami a možnými riziky. Nejlepší pohled na tří pilířový systém v České republice dává MPSV (2013a), publikace od Krebse (2010), Tomeše (2010) a také Bezděk (2005).

První pilíř je postavený na systému průběžného financování (PAYG), mezigenerační solidaritě a je financován z příspěvků sociálního pojištění. Toto pojištění platí ekonomicky aktivní obyvatelstvo, mezi které se řadí zaměstnanci a jejich zaměstnavatelé. Zaměstnanci platí 6,5 a jejich zaměstnavatelé 21,5 % z hrubé mzdy (dohromady 28 %). Výnosnost PAYG systému proto závisí především na množství vybraného pojistného a za předpokladu stabilní příspěvkové sazby toto pojistné poroste jen díky růstu mezd v ekonomice. V tomto pilíři je penze garantovaná státem a vybrané příspěvky se v tom samém roce přerozdělí mezi občany pobírající různé formy důchodu. Jelikož se dávky přerozdělují takřka ihned, je tento systém méně náchylný na

makroekonomické a inflační vlivy (ale kdyby přišla dlouhotrvající strukturální krize, tento fakt neplatí, protože se zásadním způsobem sníží zaměstnanost). Nevýhodou a rizikem je značná citlivost na demografický vývoj (má vliv na počet zaměstnaných) a diskutabilním negativem je přílišná solidarita ve vyplácení důchodů (lidé s nadprůměrnými příjmy v produktivním věku mají důchod obdobný jako lidé s nižšími příjmy). V budoucnu vláda počítá s tím, že důchody vyplácené z tohoto pilíře se budou postupně snižovat a tyto klesající příspěvky od státu by měl kompenzovat nově zavedený druhý pilíř.

Druhý pilíř je zatím dobrovolný a lidé do 35 let se mohou rozhodnout, jestli do tohoto systému vstoupí. Tento pilíř je postaven především na aktivitě pracujícího obyvatelstva a výši příjmů. Pokud se pracující dostane do druhého pilíře, musí obětovat 2 % ze své hrubé mzdy a stát mu na jeho osobní důchodový účet přispěje další 3 % z vybíraného sociálního pojištění. Tyto úložky ze mzdy se ukládají do soukromých fondů (jedná se o fondové financování) a v momentě nástupu do důchodů se z těchto úložek začínají vyplácet důchodové příspěvky, které budou kompenzovat nižší důchody vyplácené státem z prvního pilíře. Výhodou druhého pilíře je, že není citlivý na demografický vývoj, respektive jeho nejzákladnější složku – klesající porodnost (ale bohužel stejně jako PAYG je citlivý na rostoucí naději dožití a fondy tak budou muset zvolit vhodnou strategii ve vyplácení penzí) a dále zohledňuje velikost příjmu v době ekonomické aktivity populace. Nevýhodou a rizikem v současné době je, že pokud do druhého pilíře vstoupí velký počet aktivního obyvatelstva, způsobí ještě větší propad na důchodovém účtu, jelikož 3 %, které do tohoto pilíře bude přispívat stát, budou v systému chybět. Za další velké riziko se dají považovat inflační vlivy nebo turbulence na kapitálových trzích, které mohou kdykoli úspory znehodnotit (Bezdek, 2005; MPSV, 2013a; Krebs, 2010; Tomeš, 2010).

Poslední **třetí pilíř** je čistě dobrovolný, v ČR je zaveden od roku 1994 a je postaven na komerčním penzijním připojištění. V roce 2013 došlo ke změně v tomto připojištění, kvůli nově vzniklému druhému pilíři a z připojištění se státním příspěvkem se stalo doplňkové penzijní spoření. Od roku 2013 je minimální měsíční částka s nárokem na státní příspěvek 300 Kč, ke které stát přispívá příspěvkem ve výši 90 Kč. Pokud bude částka pojistného ve výši 300 až 999 Kč, stát přispívá 90 Kč + 20 % z částky přesahující 300 Kč. Je-li částka 1 000 Kč a výše, stát přispívá maximálně 230 Kč. Dalším benefitem pro osobu s tímto připojištěním je, že si může na daních odečíst max. 12 000 Kč ve zdaňovacím období (1 000 Kč měsíčně) od základu daně. Třetí pilíř je stejně jako druhý pilíř postaven na fondovém financování a co se týče výhodnosti, je méně výhodný než druhý pilíř, který bude mít zřejmě stejný výnos (záleží na fondu), ale státní příspěvek má

nižší, jelikož zde stát přispívá maximálně 230 Kč (tj. 23 %) u vkladu 1 000 Kč. Naproti tomu u druhého pilíře při úložce 2 % z 20 000 Kč (tj. 400 Kč) stát přispěje 3 % z té samé částky, což je 600 Kč. Jinými slovy státní příspěvek tvoří 150 %. Proto pro obyvatele, kteří už nechtějí ve vyplácení důchodů spoléhat jen na stát, je výhodnější druhý pilíř (MPSV, 2013a; Urban, 2013).

2.3 Dílčí shrnutí

Sociální politika je obor, který se primárně orientuje k člověku, obecněji řečeno objekty sociální politiky jsou všichni obyvatelé dané země. Obyvatelstvo dané země ovlivňuje vláda svými kroky a sociální politika definuje jak nástroje, které má vláda k dispozici, tak cíle, kterých by měla dosahovat.

Mezi nejdůležitější nástroje lze zařadit různé právní normy, popř. různé ekonomické nástroje, protože hlavně pomocí těchto nástrojů se vláda snaží naplňovat funkce sociální politiky, mezi které se řadí např. ochranná funkce, přerozdělovací funkce, homogenizační funkce a funkce preventivní.

V oblasti cílů, kterých by měla vláda dosahovat, jsou cíle obecně definovány jako podpora zabezpečení pro jednotlivce a různé sociální skupiny. Vláda by měla při naplňování těchto cílů dbát a hlavně dodržovat všechny principy sociální politiky, popř. nejvhodnější kombinaci mezi nimi.

Podle toho, na jaké principy vláda dbá, nebo jak si je vykládá, existují tři typy sociální politiky – redistributivní typ, kde má stát dominantní roli v sociální oblasti, výkonový typ, kde má stát menší roli a garantuje pouze minimum základních potřeb a reziduální typ, kde má stát nejmenší roli a spoléhá na jednotlivce a na trh a v případě jakýchkoli selhání přichází na scénu.

Česká republika má nejbližší ke redistributivnímu typu, protože má zde stát dominantní postavení v sociální oblasti. Nicméně v posledních letech spěje i český sociální systém směrem ke zmenšující se roli státu v sociální oblasti a přenosu zodpovědnosti na populaci a soukromé fondy. To dokazuje i nově schválený druhý pilíř, u kterého stát nabádá obyvatelstvo, aby v oblasti starobních důchodu nespolehalo pouze na něj. Důvod je jednoduchý – jedná se o to, že kdyby státní průběžný systém nebyl schopen vyplácet dostatečně vysoké důchody (jestli je to hrozbou se zabývá hlavně kapitola 4 s názvem „Dopady demografického vývoje na systém starobních důchodů“), které by zabezpečily seniorům důstojné stáří, tak s předstihem radí obyvatelstvu, aby diverzifikovali riziko na více možných zdrojů financování a začali si na důchod částečně spořit sami.

3 Demografický vývoj v České republice a jeho prognózy

Třetí kapitola této práce se zabývá demografickým vývojem v České republice a jeho prognózami, které jsou nejproblematičtějším aspektem českého penzijního systému. Kapitola je rozdělená do čtyř částí z čehož první část stručně charakterizuje demografii jako vědní disciplínu. Druhá část popisuje základní složky demografického vývoje v České republice, jako jsou plodnost, porodnost, úmrtnost a migrace, které jsou nezbytné pro třetí část této kapitoly. Tato část se zaměřuje na problémy v demografickém vývoji, mezi které lze bezpochyby zařadit strukturu celkového populačního přírůstku a stárnutí populace. Poslední, tedy čtvrtá část se zabývá současnými predikcemi již výše zmíněných složek demografického vývoje, které budou důležité pro zhodnocení dopadu na český důchodový systém.

3.1 Demografie

„Jak se vyjádřil Joseph A. McFalls Jr. ve své Population: A Lively Introduction (2007), většina lidí si myslí, že demografie je jen přestrojená matematika – zvláštní typ suchého sociálního účetnictví. Jakmile jste ji ale „vydání napospas“, mnozí změni svůj názor. Pochopí a docení hluboký dopad demografických sil na život společností. To nebylo nikdy pravdivější než během posledního půlstoletí – období, ve kterém prodělaly mnohé společnosti nebyvalou demografickou změnu“ Klufová (2010, s. 9).

3.1.1 Teoretická východiska

Slovo demografie pochází z řečtiny a jedná se o složeninu dvou slov – démos, což je lid a grafein, což je psát. Českým ekvivalentem tohoto slova je tedy lidopis. Demografie, jako vědní disciplína se zabývá reprodukcí lidských populací a studuje, za jakých podmínek k této reprodukci dochází. Reprodukci lidských populací je myšlena reprodukce přirozenou měrou neboli přirozeným populačním přírůstkem, který způsobuje proces rození a vymírání. Od tohoto termínu je nutno odlišit populační vývoj, v práci uveden jako celkový populační přírůstek, který na rozdíl od přirozeného populačního přírůstku počítá i s prostorovou mobilitou obyvatel a tedy mezi počty narozených a zemřelých započítává i migrační saldo.

S demografickou reprodukcí jsou spojeny další demografické události jako rozvodovost, potratovost, nemocnost, sňatečnost apod., které mají přímý vliv na proces úmrtnosti a porodnosti (Kalibová, 2002).

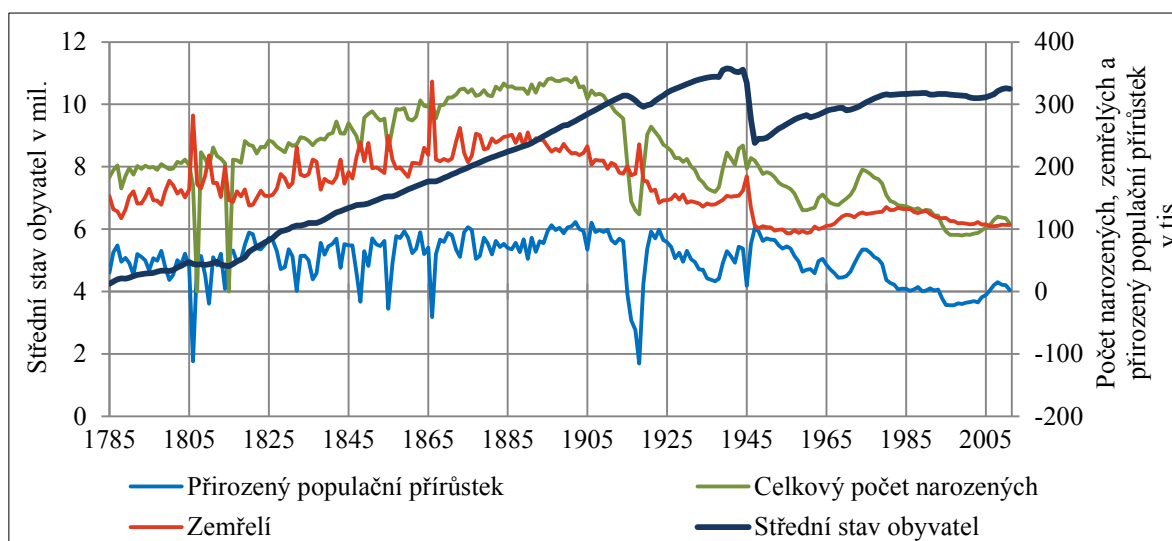

3.1.2 Demografie v České republice

V českých zemích se objevily první práce s demografickou tematikou už v 2. pol. 18. stol., kdy v roce 1754 se uskutečnilo vůbec první sčítání lidu, které proběhlo v celé monarchii. Zajímavostí může být také to, že první záznamy o přirozeném populačním přírůstku existují už z roku 1762. Na těchto statistikách se podílela i církev, která už od roku 1786 vede souvislou řadu sňatků, porodů a úmrtí, a tato souvislá řada pokračuje až do dnes. Zlom v těchto statistikách přišel až v roce 1918, kdy byl založen Státní statistický ústav a díky tomu došlo ke zkvalitnění demografické statistiky (Kalibová, 2002; ČSÚ, 2013b).

Díky příznivé okolnosti se i přes několikeré změny státoprávního uspořádání kryje (až na menší rozdíly) současné území České republiky s územím tehdejších Čech, Moravy a části Slezska, tak jak byly podchyceny v prvním sčítání lidu z roku 1754. Proto má dnes Česká republika takřka nepřetržitou více než dvoustěpadesátiletou řadu dat o obyvatelstvu (ČSÚ, 2013c).

Graf 3.1 – Vývoj českého obyvatelstva v letech 1785 - 2011

Zdroj dat: ČSÚ (2013f)

Z grafu 3.1 je patrné, že od roku 1785 početnost české populace vzrůstala až do dob druhé světové války, kdy mezi lety 1945 a 1947 došlo k vysídlení značné části německého obyvatelstva. Od této doby dochází opět k růstu počtu obyvatel České republiky.

Když se srovná počet narozených a zemřelých, až na malé výkyvy (šokové situace jako války a mory) došlo v 90. letech 20. stol. k nevídanému zlomu. Počet zemřelých poprvé překročil počet narozených a tak docházelo ke snižování počtu obyvatel České republiky přirozenou měrou, ale naproti tomu celkový počet obyvatel trendově stále narůstá.

3.2 Základní složky demografického vývoje v České republice

Složkami demografického vývoje v kontextu této bakalářské práce jsou myšleny takové složky, které ovlivňují český penzijní systém. Mezi tyto základní složky se řadí plodnost a porodnost, úmrtnost a migrace.

3.2.1 Porodnost a plodnost

Pro posuzování demografické situace dané země se užívá ukazatele plodnosti a porodnosti, protože proces rození je základní složkou demografické reprodukce.

Obecná míra porodnosti (porodnost = natalita) udává, kolik dětí se narodí v příslušném roce na 1000 obyvatel středního stavu. Středním stavem obyvatel je myšlen počet obyvatel daného území k okamžiku, který je středem sledovaného období. Tímto obdobím je zpravidla kalendářní rok a v případě České republiky se za datum středního stavu obyvatel považuje půlnoc z 30. června na 1. července sledovaného roku.

Obecná míra plodnosti (plodnost = fertilita) vypovídá o tom, kolik dětí se narodí na 1000 žen v reprodukčním věku, tzn. ve věku od 15 do 49 let.

Úhrnná plodnost udává průměrný počet dětí, které by se živě narodily jedné ženě během jejího reprodukčního období, za předpokladu neměnné plodnosti (zůstala by na úrovni roku, ve kterém se počítá) a nulové úmrtnosti. Tento ukazatel nevypovídá o tom, kolik dětí se narodí jedné ženě ze současné populace, protože se jedná jen o charakteristiku momentální plodnosti (Löster, 2009). Burcin (2010) doplňuje informaci k tomuto ukazateli a říká, že úhrnná plodnost 2,1 dítěte na matku odpovídá hranici prosté reprodukce.

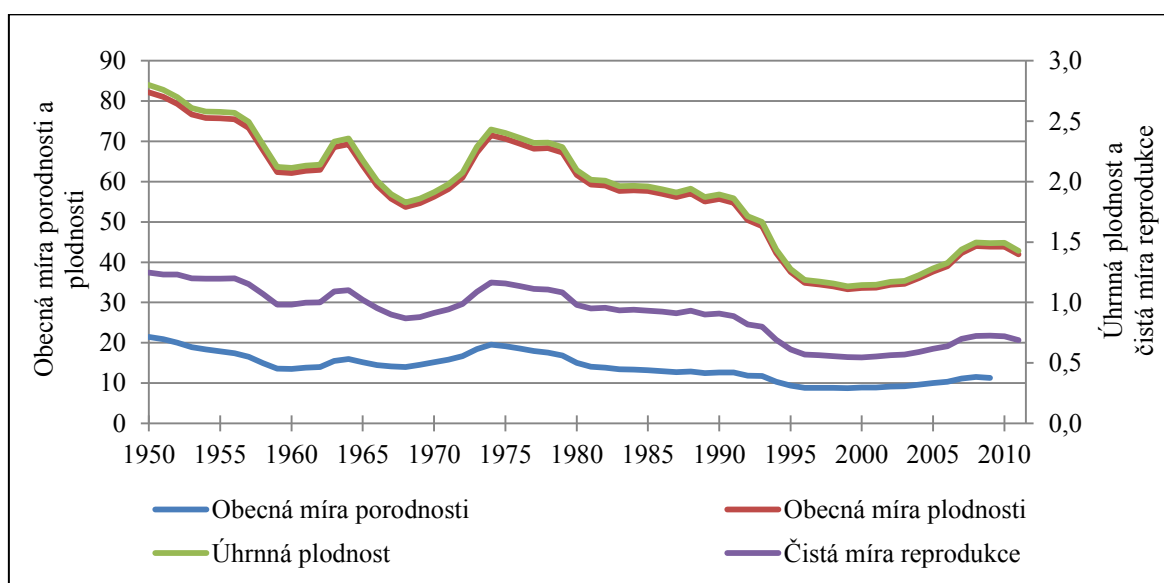
Čistá míra reprodukce udává počet dívek, které by se průměrně narodily jedné ženě v průběhu jejího reprodukčního období a dožily by se věku své matky v době svého narození, za předpokladu neměnné plodnosti (zůstala by na úrovni roku, ze kterého vychází), ale s ohledem na úmrtnost. Pokud se čistá míra reprodukce rovná jedné, početní stav populace by měl být v dlouhém období zachován na stávající úrovni (ČSÚ, 2013a).

Tabulka 3.1 – Míra porodnosti, plodnosti a čistá míra reprodukce v letech 1993 - 2011

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Obecná míra porodnosti	11,8	8,8	8,9	10,0	10,3	11,1	11,5	11,3	11,2	10,4
Obecná míra plodnosti	49,0	34,5	33,7	37,7	39,0	42,3	44,0	43,9	43,9	41,9
Úhrnná plodnost	1,67	1,17	1,15	1,28	1,33	1,44	1,50	1,49	1,49	1,42
Čistá míra reprodukce	0,80	0,56	0,55	0,62	0,64	0,70	0,72	0,73	0,72	0,69

Zdroj dat: ČSÚ (2013g, 2013h, 2013i)

Graf 3.2 – Míra porodnosti, plodnosti a čistá míra reprodukce v letech 1950 - 2011

Zdroj dat: ČSÚ (2013g, 2013h, 2013i)

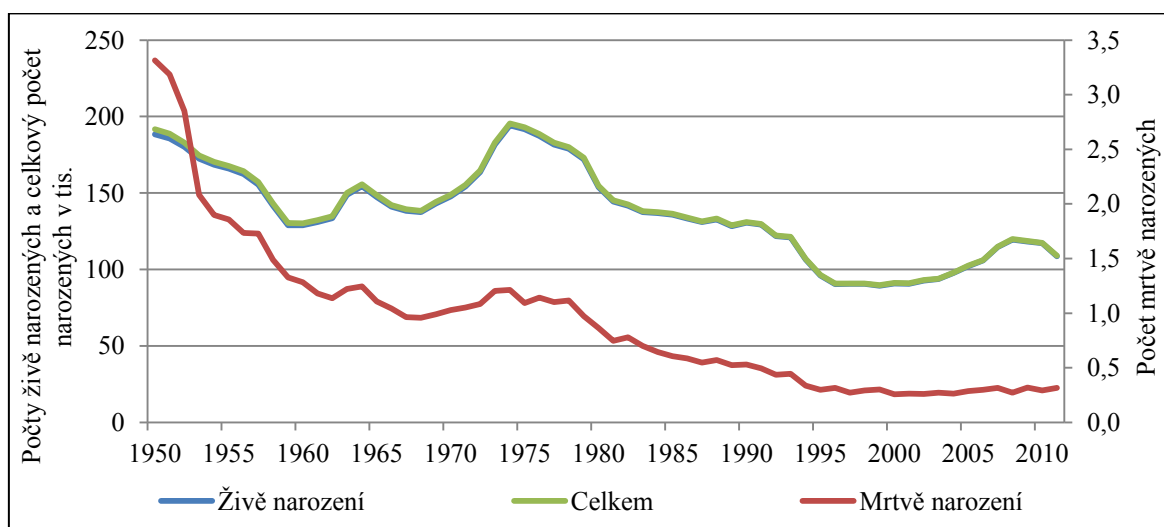
V rámci bakalářské práce je taktéž podstatné uvést počty živě, mrtvě a celkový počet narozených dětí. V tabulce 3.2 a grafu 3.3 je zachycen vývoj těchto složek demografického vývoje, které jsou nejzákladnější složkou demografické reprodukce.

Tabulka 3.2 – Počty narozených v letech 1993 - 2011

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Živě narození v tis.	121,0	90,7	90,7	102,2	105,8	114,6	119,6	118,4	117,2	108,7
Mrtvě narození	445	273	263	287	299	315	272	319	293	317
Celkem v tis.	121,5	90,9	91,0	102,5	106,1	115,0	119,8	118,7	117,5	109,0

Zdroj dat: ČSÚ (2013j)

Graf 3.3 – Počty narozených v letech 1950 - 2011

Zdroj dat: ČSÚ (2013j)

Z tabulky 3.2 vyplývá, že plodnost je pod záchovnou hranicí čisté míry reprodukce a to i kdyby všechna těhotenství skončila živě narozeným dítětem. Podstatný je také trend ve vývoji mrtvě narozených dětí, který v minulých 61 letech razantně poklesl. Podle Burcina (2010) odpovídá hranici prosté reprodukce úhrnná plodnost 2,1 dítěte na matku, které česká populace nedosáhla od roku 1979. Dokonce od 2. pol. 90. let 20. století nastal ještě prudší propad úhrnné plodnosti, která se pohybovala v intervalu od 1,1 až po 1,3 dítěte na matku, což je hluboko pod zmíněnou hranicí.

Vůbec nejnižší počet živě narozených dětí se rodil v 2. pol. 90. let 20. století, kdy v roce 1999 se narodilo méně než 90 tis. dětí, což je o 31 tis. dětí méně než v roce 1993 a o 82 tis. dětí méně než v roce 1979. Úrovně sto tisíc dětí bylo opět překročeno až v roce 2005 a za touto úrovní se drží dodnes. Za zvýšenou porodnost v posledních letech mohou hlavně početné ročníky ze 70. let 20. století.

3.2.2 Úmrtnost

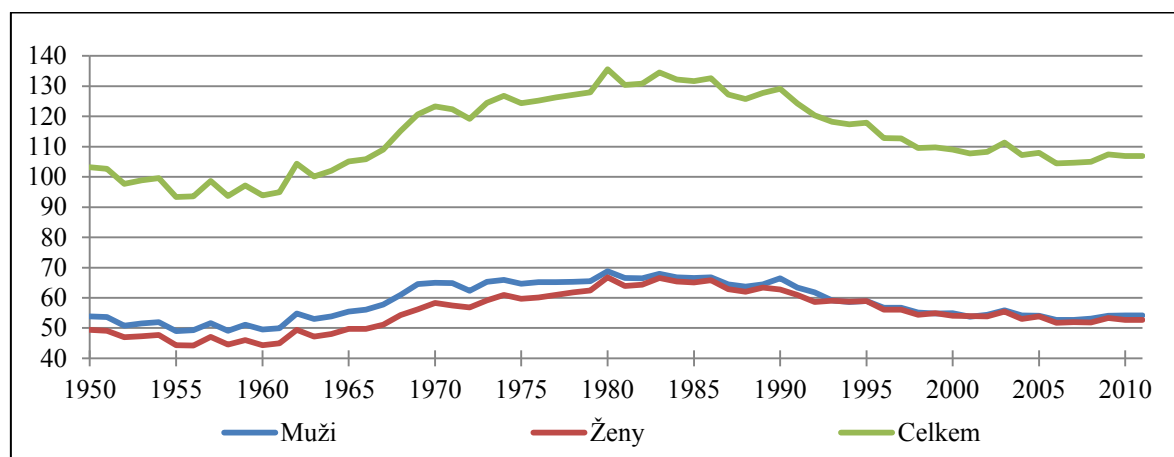
Tento jev patří mezi první události, o které se začala demografie na počátku zajímat. Prvotně se zajímala pouze o úmrtí jako hromadný jev, ale posléze se začala zajímat nejen o věkovou strukturu zemřelých osob, ale třeba i o důvody, proč k úmrtí dochází. V této kapitole se sleduje pouze úmrtnost na základě absolutního počtu zemřelých mužů a žen v jednotlivých letech (Klufová, 2010).

Tabulka 3.3 – Počty zemřelých mužů a žen v letech 1993 -2011 v tis.

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Muži	59,2	57,0	53,8	54,1	52,7	52,7	53,1	54,1	54,2	54,1
Ženy	59,0	56,0	54,0	53,9	51,7	51,9	51,9	53,3	52,7	52,7
Celkem	118,2	112,7	107,8	107,9	104,4	104,6	105,0	107,4	106,8	106,9

Zdroj dat: ČSÚ (2013k)

Graf 3.4 – Úmrtnost v letech 1950 - 2011 v tis.

Zdroj dat: ČSÚ (2013k)

Z grafu 3.4 vyplývá, že vývoj celkové úmrtnosti se začal pozvolně snižovat v 90. letech 20. století a v první dekádě 21. století. V tomto období se také snížil rozdíl v úmrtnosti mužů a žen, kdy se počet zemřelých mužů a žen dnes příliš neliší. Burcin (2010) uvádí, že například v roce 2008 u nás zemřelo o 12,3 tisíce osob méně než v roce 1987. „O významu této změny asi nejlépe svědčí fakt, že pokud by v Česku v roce 1987 byly úroveň a pohlavně věková struktura úmrtnosti stejné jako v roce 2008, potom by na každých 1000 obyvatel zemřelo o 4,6 osoby méně, než kolik jich tehdy umíralo. Toto číslo představuje pokles úmrtnosti o 37 % její tehdejší celkové úrovně“ Burcin (2010, s. 65).

3.2.3 Migrace

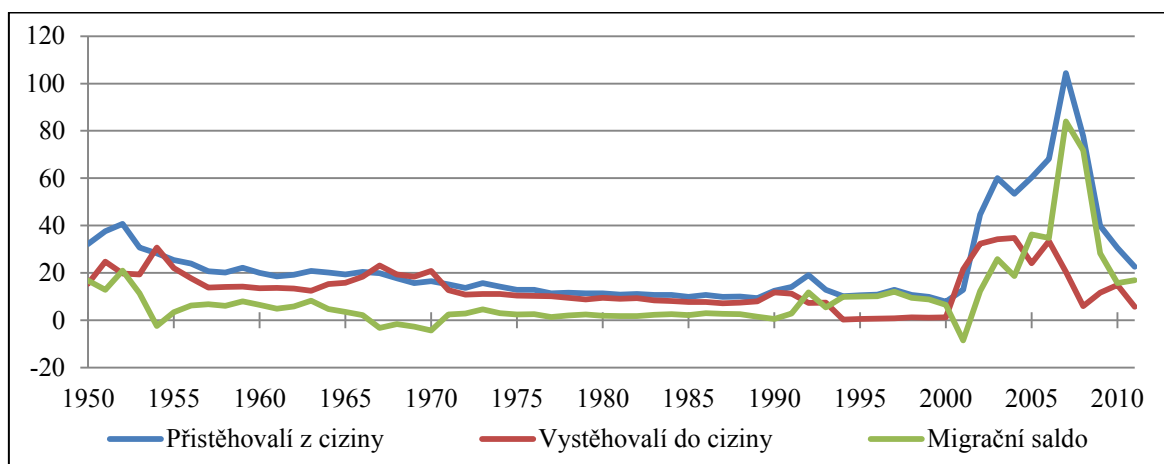
Pod pojmem migrace se rozumí reálný pohyb osob, které se stěhují buďto v rámci jedné územní jednotky (např. státu) nebo mezi státy – jedná se o tzv. přeshraniční pohyb. V rámci státu se rozlišuje horizontální směr (jedná se o přesun obyvatelstva z venkova do měst) a vertikální směr (jedná se o přesun obyvatelstva z města do města, resp. z venkova na venkov). Migraci jako demografický ukazatel je v mnohých případech obtížné sledovat, poněvadž je toto statistické zjišťování v kompetenci mnoha úřadů od statistických úřadů, přes migrační úřady, úřady celní správy až po obecní úřady apod. V rámci bakalářské práce je důležité zmínit, že je směrodatná pouze statistika přeshraničního pohybu obyvatel, který ukazuje tabulka 3.4 (Klufová, 2010).

Tabulka 3.4 – Počty přistěhovalých a vystěhovalých v letech 1993 -2011 v tis.

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Přistěhovalí	12,9	12,9	12,9	60,3	68,2	104,4	77,8	40,0	30,5	22,6
Vystěhovalí	7,4	0,8	21,5	24,1	33,5	20,5	6,0	11,6	14,9	5,7
Migrační saldo	5,5	12,1	-8,6	36,2	34,7	83,9	71,8	28,3	15,6	16,9

Zdroj dat: ČSÚ (2013m)

Graf 3.5 – Zahraničního stěhování v letech 1950 - 2011 v tis.

Zdroj dat: ČSÚ (2013m)

Z tabulky 3.4 a grafu 3.5 vyplývá, že Česká republika byla v minulosti zemí, kam se lidé spíše v menší míře přestěhovali, než vystěhovali a tento trend se držel až do zlomu, který přišel zhruba v roce 2004, kdy Česká republika vstoupila do Evropské unie. Od té doby začala migrace a emigrace neúprosně růst a pozitivní pro Českou republiku byl kladný stav migračního salda. Právě v roce 2007 dosáhla migrace v České republice svého vrcholu, kdy se zde přistěhovalo neuvěřitelných 104,4 tis. cizinců a migrační saldo dosáhlo 84 tis. osob. Od té doby začal počet přistěhovalých a vystěhovalých klesat až k migračnímu saldu 16,9 tis. osob v roce 2011. Zajímavou, ale předvídatelnou informací je, že podle statistiky ČSÚ stojí za velkým počtem imigrantů občané slovenské národnosti.

3.3 Problémy demografického vývoje v České republice

Z výše uvedených základních složek demografického vývoje lze sestavit celkový populační přírůstek obyvatel, který se musí rozšířit o počty obyvatel v jednotlivých věkových kategoriích, které představují tzv. stárnutí populace. Tyto dva ukazatele výstižně popisují problémy v současném demografickém vývoji v České republice.

3.3.1 Struktura celkového populačního přírůstku

Existují dva typy populačních přírůstků. Tím prvním přírůstkem je **přirozený přírůstek obyvatelstva**. Tento populační přírůstek tvoří rozdíl mezi počtem zemřelých osob a počtem živě narozených dětí. Druhým typem přírůstku je **celkový přírůstek obyvatelstva**, který se skládá z přirozeného populačního přírůstku a migračního salda – neboli rozdílu v počtu přistěhovalých a vystěhovalých (ČSÚ, 2013a).

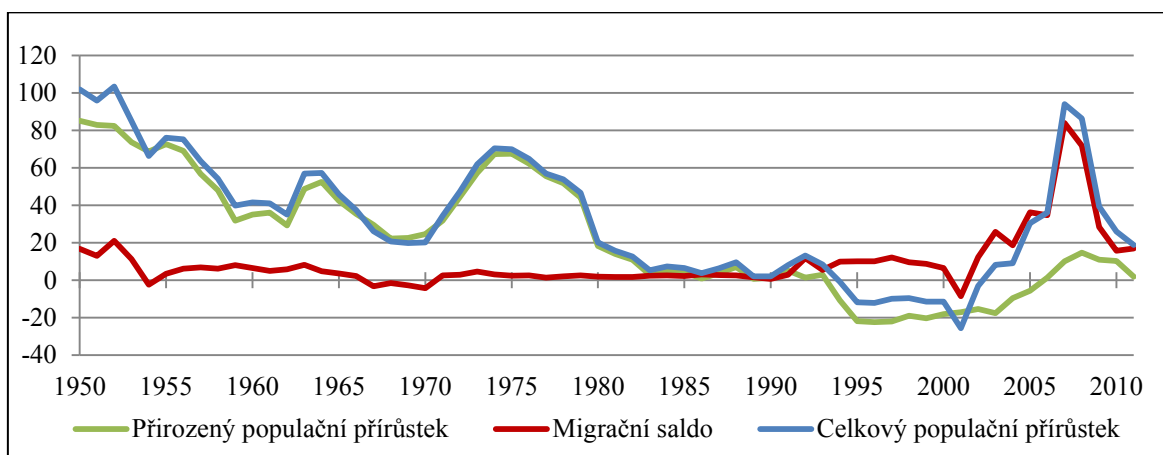
Všechny tyto složky byly již popsány výše v kapitole 3.2 s názvem „Základní složky demografického vývoje v České republice“, ale teď je potřeba dát všechny tyto ukazatele (složky) dohromady a najít souvislosti s celkovým populačním přírůstkem.

Tabulka 3.5 – Celkový přírůstek obyvatelstva v letech 1993 - 2011 v tis.

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Přirozený pop. přírůstek	2,8	-22,1	-17,0	-5,7	1,4	10,0	14,6	10,9	10,3	1,8
Migrační saldo	5,5	12,1	-8,6	36,2	34,7	83,9	71,8	28,3	15,6	16,9
Celkový pop. přírůstek	8,3	-10,0	-25,6	30,5	36,1	93,9	86,4	39,3	26,0	18,7

Zdroj dat: ČSÚ (2013f)

Graf 3.6 – Celkový přírůstek obyvatelstva v letech 1950 - 2011 v tis.

Zdroj dat: ČSÚ (2013f)

Z grafu 3.6 vyplývá, že do 90. let 20. století počet zemřelých nikdy nepřevýšil počet živě narozených, o čemž svědčí přirozený populační přírůstek. V tomto období ale došlo ke zlomu a přirozený přírůstek obyvatel začal poprvé vykazovat záporné hodnoty. Nejnižší hodnoty bylo dosaženo v roce 1997, kdy počet zemřelých převýšil počet živě narozených o 22,1 tis. K převýšení počtu živě narozených oproti zemřelým došlo opět až v roce 2006 a tento trend se zatím drží. Nicméně v posledním sledovaném období je opět vidět mírný pokles a otázkou je, jak se tento přírůstek bude vyvíjet v budoucnu.

Migrační saldo začalo razantněji ovlivňovat celkový populační přírůstek až v 90. letech 20. stol. – předtím byl jeho vliv očividně zanedbatelný. Zásadním způsobem začal vliv migračního salda ovlivňovat celkový přírůstek až se vstupem České republiky do Evropské unie. Vrcholem migračního salda byl rok 2007, kdy migrační saldo dosáhlo 83,9 tis. osob ve prospěch České republiky. Rok 2008 zaznamenal oproti roku 2007 mírný pokles migračního salda na 71,8 tis. osob, ale i tak ve srovnání s obdobími před rokem 2007 je toto migrační saldo ohromující. Následující období bylo ve zmámení poklesu migračního salda, zřejmě i z důvodu propuknutí hospodářské recese v roce 2009, ale i tak není vliv migračního salda zanedbatelný.

Migrace je v novodobé České republice zřejmě jeden z jevů, který potáhne celkový přírůstek obyvatelstva. Když se sečtou hodnoty všech zemřelých (2 085 tis.) a živě narozených (1 937 tis.), zjistíme, že v České republice ubylo od roku 1993 do roku 2011 148 tis. obyvatel vlivem přirozeného populačního přírůstku. Ale jelikož se zde přistěhovalo o 408 tis. lidí více, než se vystěhovalo, tak celkový populační přírůstek byl o 260 tis. lidí vyšší nežli počáteční stav v roce 1993. Proto nejproblematictější složkou v celkovém populačním vývoji je počet živě narozených dětí.

To ale zřejmě neodpovídá na otázku, proč se neustále mluví o nutnosti reformovat český penzijní systém, když počet obyvatel v České republice má i přes nepříznivý počet narozených růstový trend. Kde je tedy hlavní problém?

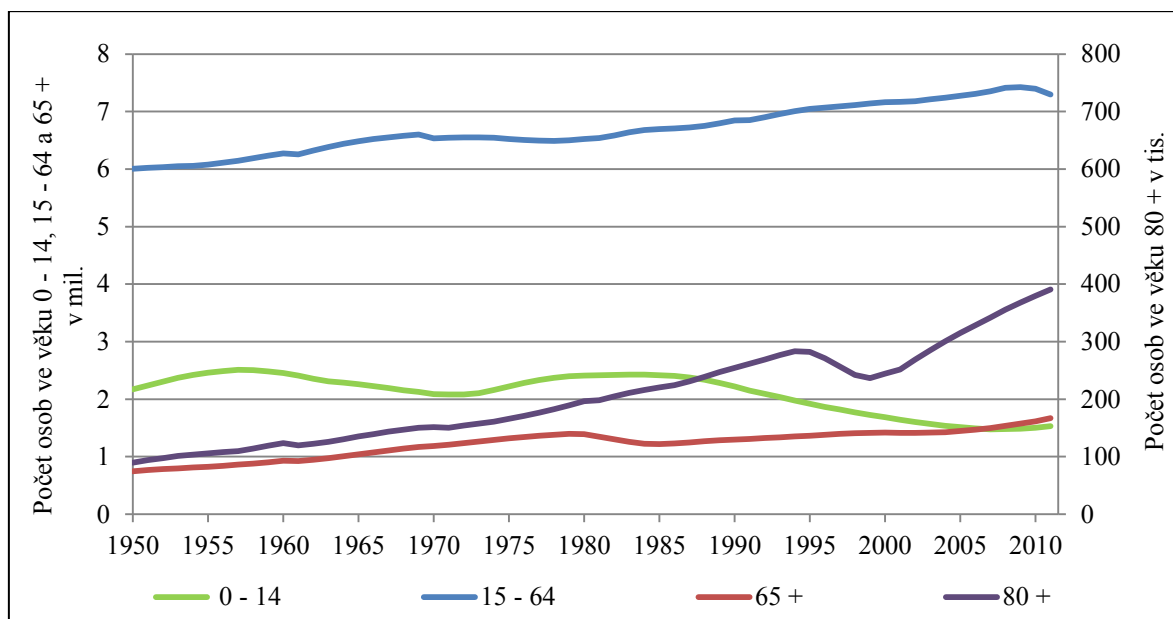
3.3.2 Stárnutí populace

Věkové složení každé populace závisí především na minulých trendech ve vývoji počtu živě narozených a zemřelých, tedy na vývoji porodnosti a úmrtnosti. Věková struktura populace je rozdělena do tří kategorií a to na dětskou složku od 0 do 14 let, obyvatelstvo v produktivním věku od 15 do 64 let a seniory od 65 let (Kalibová, 2009).

Stárnutí populace může být způsobeno dvěma faktory a to buď úbytkem obyvatelstva v nižších věkových kategoriích vlivem klesající porodnosti a plodnosti anebo přibýváním počtu lidí ve vyšším věku. Kalibová (2009) dále uvádí, že se oba tyto faktory neobjevují v historickém vývoji populací současně, ale ve většině případů předchází úbytek dětské složky 0-14 přibýváním seniorů 65+.

Vývoj stárnutí české populace je zobrazen ve čtyřech ukazatelích. První ukazatel porovnává počty obyvatel ve vyšších věkových kategoriích (tj. 65+ a 80+) s počty obyvatel v nižších věkových kategoriích (tj. 0–14 let). Dalším ukazatelem je střední délka života při narození a třetí ukazatel se zabývá věkem matek při narození prvního dítěte a věkem matek v průměru. Za tyto ukazatele je umístěn vývoj čisté míry reprodukce a jeho možný vliv na přirozený přírůstek obyvatelstva a posledním použitým ukazatelem je index stárnutí.

Graf 3.7 – Počty obyvatel podle věkové struktury v letech 1950 – 2011

Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Tabulka 3.6 – Počet obyvatel podle věkové struktury v letech 1993 - 2011 v mil.

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0 - 14	2,04	1,82	1,64	1,51	1,49	1,48	1,48	1,49	1,51	1,53
15 - 64	6,96	7,09	7,17	7,28	7,31	7,35	7,42	7,43	7,39	7,30
65 +	1,34	1,40	1,41	1,45	1,47	1,50	1,54	1,58	1,62	1,67
80 +	0,28	0,26	0,25	0,32	0,33	0,34	0,36	0,37	0,38	0,39

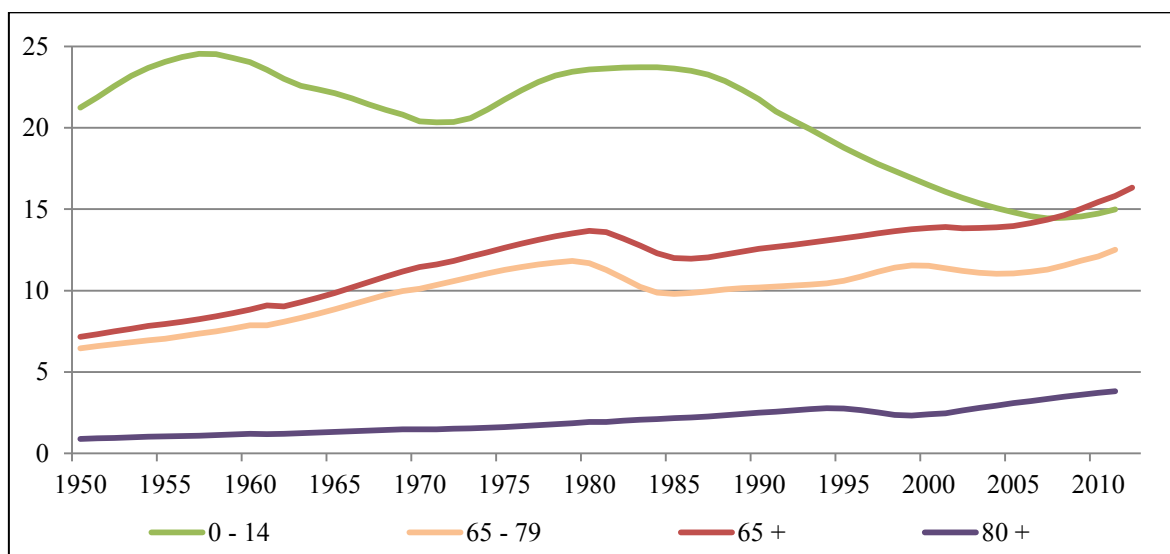
Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Z grafu 3.7 vyplývá, že počet obyvatel v produktivním věku až na malé výkyvy pomalu roste, problematický může být pokles započatý v roce 2010 a hrozí, že se kvůli stárnutí populace z tohoto poklesu stane dlouhodobý trend. Detailněji se tímto budoucím vývojem zabývá kapitola 3.4 „Prognózy demografického vývoje v České republice“. Zásadní problém spočívá v nárůstu počtu penzistů 65+, který narostl z 1,34 mil. na 1,67 mil., což je o 24,6 % od roku 1993 do roku 2011. Výrazný nárůst vykázala i skupina obyvatel ve věku 80+, která se v tomto období zvětšila dokonce o 39,3 %, naproti tomu se podíl dětské složky snížil z 2,04 mil. na 1,53 mil, což je o 25 %.

Tabulka 3.7 – Počet obyvatel podle věkové struktury v letech 1993 - 2011 v %

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
0 - 14	19,9	17,8	16,1	14,8	14,6	14,4	14,5	14,6	14,7	15,0
65 +	13,1	13,7	13,8	14,1	14,4	14,6	15,0	15,4	15,8	16,3
80 +	2,7	2,5	2,5	3,1	3,2	3,3	3,5	3,6	3,7	3,8

Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Graf 3.8 – Počty obyvatel podle věkové struktury v letech 1950 – 2011 v %

Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Z grafu 3.8 jsou jasně patrné dopady snižující se úmrtnosti a klesající porodnosti od začátku 90. let 20. století. Počty seniorů 65+, už v roce 2007 překročily počet dětské složky 0 – 14 a jejich počet stále narůstá. Díky tomuto vývoji, který má již dlouhodobý

charakter (více jak 20 let), dochází k pozvolnému stárnutí populace. Za narůstající počet penzistů a tím pádem i stárnutí populace může i zlepšující se úroveň zdravotnictví, která napomáhá v prodlužování střední délky života.

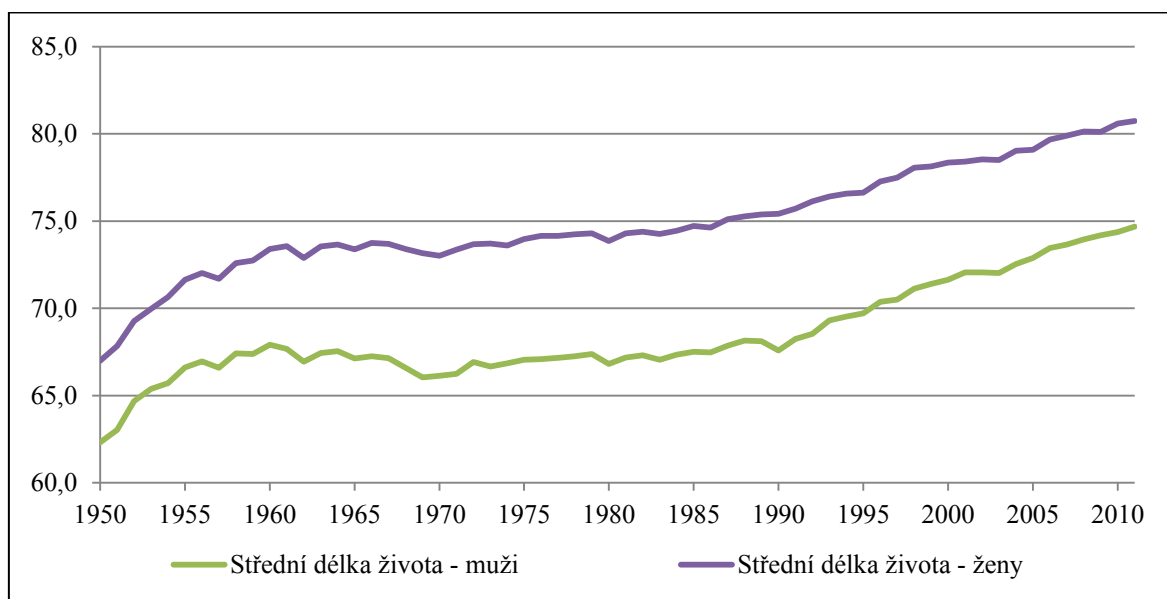
Střední délka života (naděje dožití) je ukazatel, který udává délku života buďto v době narození nebo naději dožití u osob v určitém věku. Naděje dožití při narození udává, jakého věku se dožije narozené dítě v daném roce při stejné míře úmrtnosti a naděje dožití u osob v určitém věku udává, kolik let života mají dané osoby ještě v průměru před sebou a opět při zachované úmrtnosti v daném roce (Kalibová, 2009).

Tabulka 3.8 – Střední délka života u mužů a žen v letech 1993 - 2011

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Muži	69,3	70,5	72,1	72,9	73,4	73,7	74,0	74,2	74,4	74,7
Ženy	76,4	77,5	78,4	79,1	79,7	79,9	80,1	80,1	80,6	80,7
Rozdíl	7,1	7,0	6,3	6,2	6,2	6,2	6,2	5,9	6,2	6,0

Zdroj dat: ČSÚ (2013o)

Graf 3.9 – Střední délka života u mužů a žen v letech 1950 - 2011

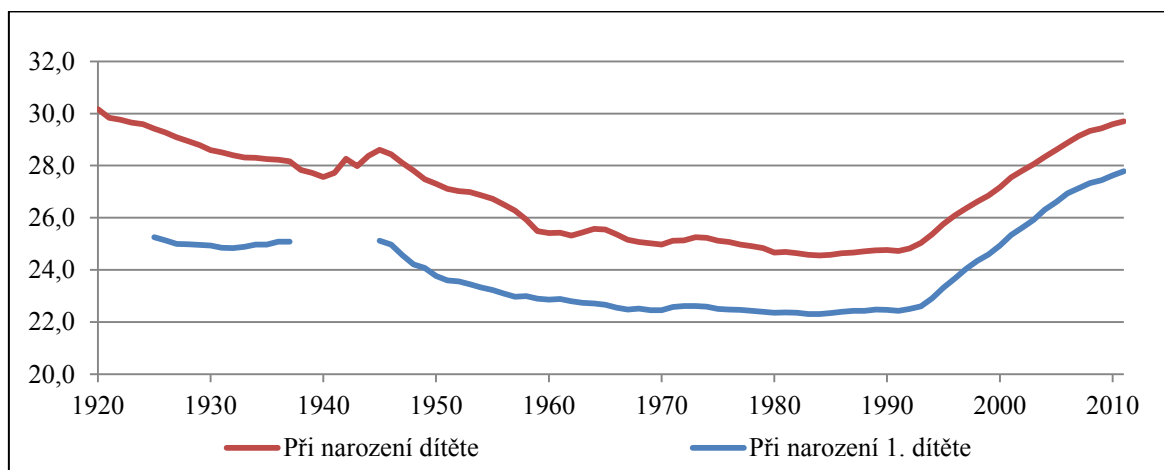

Zdroj dat: ČSÚ (2013o)

Střední délka života je u žen vyšší než u mužů, což dokládá graf 3.9 a tabulka 3.8. V roce 1950 tento rozdíl činil 4,7 roku a tento rozdíl se v nadcházejících letech zvyšoval, až dosáhl 7,8 let v roce 1990. Od této doby se rozdíl ve střední délce života u mužů a žen pozvolna snižuje až k hodnotě 6 let v roce 2011, ale i tak je tento rozdíl pořád vyšší než v roce 1950. Nicméně hlavní věcí na tomto ukazateli je, že se razantním způsobem prodlužuje střední délka života. U mužů tento rozdíl dělá (mezi lety 1950 a 2011) 12,4 roku a u žen ve stejném období dokonce 13,7 let. Střední délka života ale není jediný ukazatel, který ukazuje na stárnutí populace.

Dalším takovým ukazatelem je **průměrný věk matek při narození dítěte**. Důležitost tohoto ukazatele spočívá v tom, že v čím pozdějším věku přivede matka na svět potomka a za podmínek zachování průměrného věku matek, bude mít dotyčný potomek taktéž dítě v pozdním věku, což přispívá k dalšímu stárnutí populace, jelikož bude klesat poměr dětské složky v populaci.

Graf 3.10 – Průměrný věk matek při narození dítěte v letech 1950 - 2011

Zdroj dat: ČSÚ (2013o)

Tabulka 3.9 – Průměrný věk matek při narození dítěte v letech 1993 - 2011

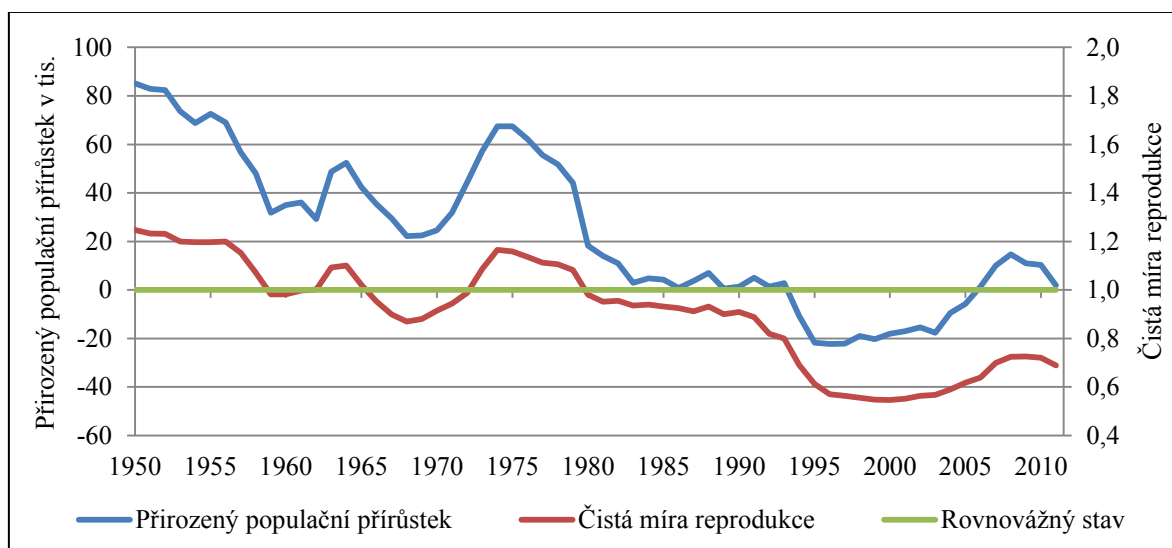
Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Při narození 1. dítěte	22,6	24,0	25,3	26,6	26,9	27,1	27,3	27,4	27,6	27,8
Při narození dítěte	25,0	26,4	27,5	28,6	28,9	29,1	29,3	29,4	29,6	29,7

Zdroj dat: ČSÚ (2013o)

Na tomto ukazateli je zajímavé, že podle grafu 3.10 byl průměrný věk matek v roce 1920 ještě o něco vyšší, než je tomu dnes. Posléze tento ukazatel klesal v dobách totality až na úroveň kolem 23 let. V současné České republice byl průměrný věk matek v roce 1993 25 let a v roce 2011 byl tento věk o 4,7 roku vyšší. Vývoj ukazatele udávající věk matek při narození 1. dítěte, byl v roce 2011 vůbec nejvyšší v historii. Od vzniku samostatné České republiky se tento věk prodloužil o 5,2 roku na 27,8 let v roce 2011.

Zajímavé je srovnání čisté míry reprodukce a přirozeného populačního přírůstku. Na začátku kapitoly je uvedeno, že musí čistá míra reprodukce v dlouhém období dosahovat hodnoty 1, aby byl současný stav populace zachován. Je možné, že už bylo dosaženo onoho dlouhého období a nyní se bude početní stav populace přirozenou měrou v dlouhém období zase snižovat, i kdyby v nadcházejícím roce došlo ke zlomu a čistá míra reprodukce opět začala dosahovat hodnoty 1. V grafu 3.11 je záměrně zvolen rovnovážný stav na 0 u přirozeného populačního přírůstku a na 1 jako hranici prosté reprodukce. Co je pod touto hranicí, znamená úbytek populace nebo nedosažení prosté reprodukce.

Graf 3.11 – Čistá míra repr. a přirozený populační přírůstek v letech 1950 - 2011

Zdroj dat: ČSÚ (2013f, 2013o)

Graf 3.11 ukazuje, že ve sledovaném období byla tato hodnota překročena pouze v 32 % případů a naposled bylo této hodnoty dosaženo v roce 1979. Ale stav populace se začal přirozenou měrou snižovat až v 90. letech 20. století, z čehož může vyplývat, že se do reprodukčního věku dostala i ta část populace, která se rodila v době, kdy čistá míra reprodukce nedosahovala hodnoty 1 (tedy méně početné ročníky). V letech 1966 až 1972 byla čistá míra reprodukce poprvé nižší než 1. Může to souviset s přirozeným úbytkem obyvatel v letech 1994 a 2005? Určitě ano, protože když se od roku 1994 odečte tehdejší průměrný věk matek, dostaneme se do poloviny roku 1968 a tudíž do první poloviny intervalu 1966 – 1972. Tento pokles čisté míry reprodukce byl v průměru na hodnotě 0,92 a trval 7 let. Za to bezpochyby přispěl k zápornému přirozenému populačnímu přírůstku v letech 1994 až 2005, jelikož byly v produktivním věku málo početné ročníky. Pokud tak „malý“ propad čisté míry reprodukce z let 1966 až 1972 srazil populační přírůstek do záporných hodnot, otázkou je, jaký bude mít dopad snížená reprodukce právě z 90. let.

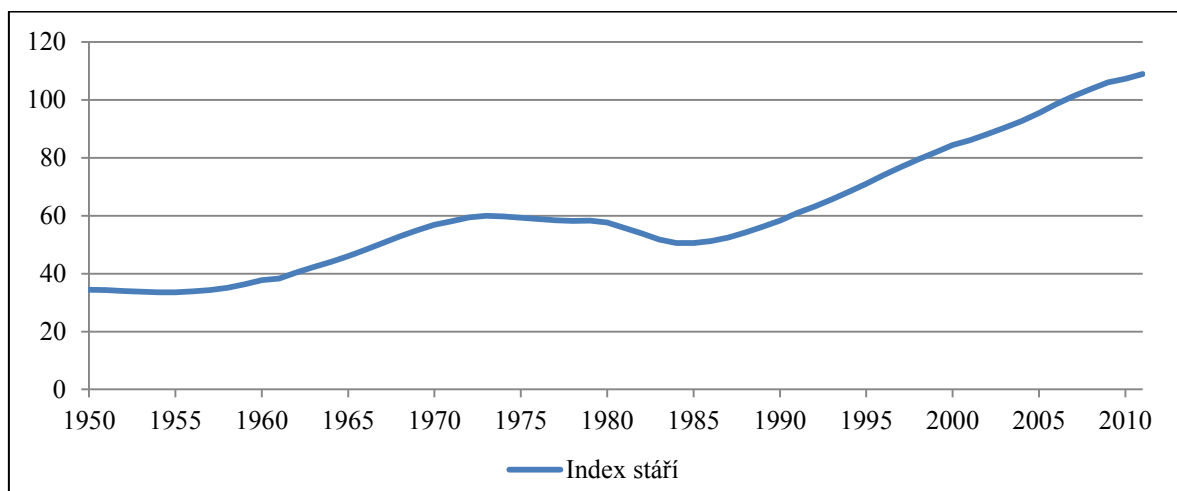
V současné době je problém v tom, že i kdyby od příštího roku začala čistá míra reprodukce dosahovat hodnoty 1, projeví se to až po mnoha letech a do té doby se bude početní stav české populace snižovat a stárnout, protože se budou do reprodukčního věku dostávat málo početné ročníky a v důchodovém věku budou přibývat silně zastoupené ročníky. Tuto myšlenku podporuje i statistika Českého statistického úřadu, která uvádí, že k 1. 1. 2011 byl průměrný věk obyvatel 40,9 let a v roce 2065 má být podle nejpravděpodobnější (střední) predikce 49 let.

O stárnutí populace vypovídá také **index stárí**, který vyjadřuje, kolik je v populaci obyvatel ve věku 65+ na sto dětí ve věku 0-14 let (ČSÚ, 2013e).

Tabulka 3.10 – Index stáří v letech 1993 – 2011

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Index stáří	65,6	76,8	86,0	95,5	98,6	101,3	103,8	106,1	107,4	109,0

Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Graf 3.12 – Index stáří v letech 1950 – 2011

Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Index stáří zobrazený v grafu 3.12 od druhé poloviny 80. let rychlým tempem narůstá, za což opět může snižující se podíl dětské složky a narůstající počet seniorů 65+ v populaci. Proto vývoj indexu stáří dokonalým způsobem vypovídá o rychlém stárnutí české populace. Stárnutí populace je proto největším problémem současného demografického vývoje. Zřejmě proto se mluví o nutnosti reformovat český penzijní systém.

3.4 Prognózy demografického vývoje v České republice

V kontextu českého penzijního systému jsou velice důležité demografické prognózy. Tyto prognózy předčasně upozorňují na možné demografické výkyvy, které by měly být podmětem pro vládu. V reakci na tyto prognózy by se měla vláda snažit na tyto výkyvy zareagovat a zmírnit jejich dopady na ekonomiku.

V práci je použita predikce Českého statistického úřadu a ČSÚ (2013d) uvádí, že tato predikce vznikla v první polovině roku 2009 a vychází z demografické struktury obyvatelstva České republiky k 1. 1. 2009, která navazuje na Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001.

Predikce obyvatelstva je zaměřena na období od roku 2009 do roku 2065 a je zpracována ve třech variantách a to **nízké**, **střední** a **vysoké**. Za nejpravděpodobnější je považována varianta střední, nicméně je třeba výsledky interpretovat v kontextu nízké a vysoké varianty, aby se vymezil možný budoucí vývoj populace. Ještě je nutné dodat, že

s rostoucím horizontem od začátku predikce se nízká a vysoká varianta od sebe stále více vzdalují. „Cílem projekce je nastínit směr budoucího populačního vývoje České republiky a ukázat na změny ve věkovém složení, které jsou neodvratitelné a které budou velmi výrazné. Projekce však nemůže předvídat náhlé působení vnějších vlivů, které mohou mít z krátkodobého hlediska silné důsledky, např. hluboké ekonomické krize, výrazné změny v systému sociálních opatření či epidemie nemocí, které mohou ovlivnit úroveň úmrtnosti“ ČSÚ (2013d, s. 1).

Predikce demografického vývoje od roku 2010 do roku 2065 je popsána ve třech ukazatelích a dvou indexech. První ukazatel srovnává přirozený a celkový populační přírůstek, druhý ukazatel srovnává průměrný věk obyvatel a střední délku života u mužů a žen a třetí ukazatel srovnává věkovou strukturu obyvatelstva. Použitými indexy jsou opět index stáří a index ekonomické zátěže.

3.4.1 Přirozený a celkový populační přírůstek

Vývoj složek přirozeného populačního přírůstku počítá s růstem úhrnné plodnosti a to dokonce ve všech třech variantách, ale ani v nejvyšší variantě tato úhrnná plodnost nepřekročí onu hranici 2,1 dítěte na matku v nadcházejících 55 letech. Také se počítá s odsunem průměrného věku matek na 31 let u střední varianty. Střední varianta také předpokládá stagnaci úhrnné plodnosti na úrovni 1,5 a poté pozvolný růst na 1,65 v roce 2025 a dále pak na 1,72 v roce 2050. Nejnížší varianta počítá s úhrnnou plodností na hodnotách maximálně 1,55, naproti tomu nejvyšší s úhrnnou plodností 1,85. U úmrtnosti se počítá, že bude mít ve všech variantách pozitivní vývoj, o čemž vypovídá i tabulka 3.12 udávající vývoj střední délky života (ČSÚ, 2013d).

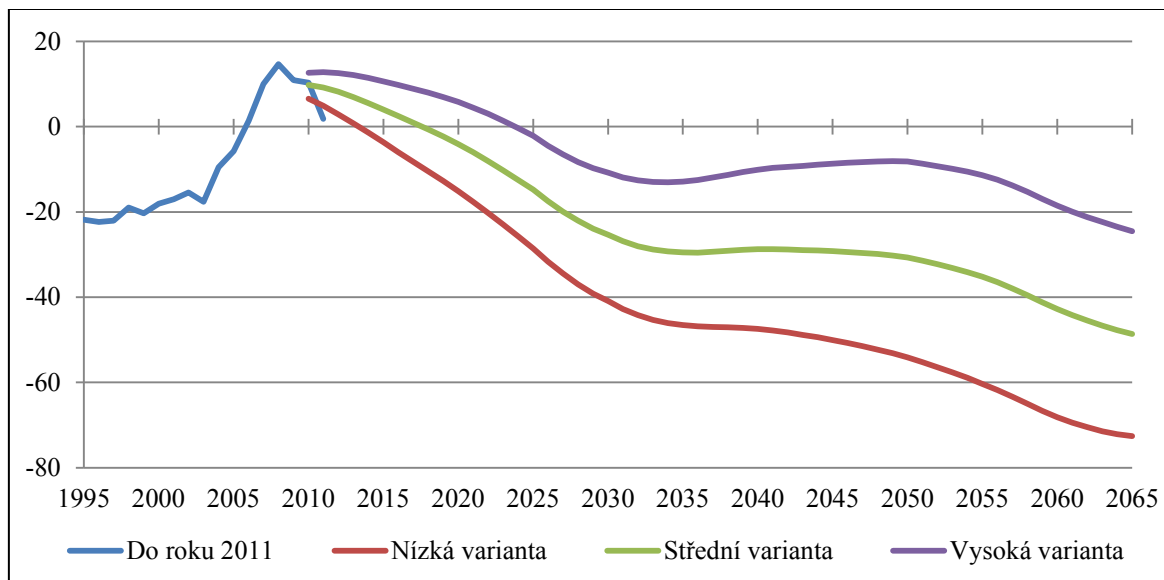
Tabulka 3.11 – Přirozený a celkový populační přírůstek v letech 2010 – 2065 v tis.

Rok	Přirozený populační přírůstek			Celkový populační přírůstek		
	Nízká	Střední	Vysoká	Nízká	Střední	Vysoká
2010	6,5	9,8	12,7	21,5	34,8	52,7
2015	-3,7	4,0	10,6	11,3	29,0	50,6
2020	-15,2	-4,1	5,8	-0,2	20,9	45,8
2025	-28,5	-14,8	-2,2	-13,5	10,2	37,8
2030	-40,9	-25,3	-10,8	-25,9	-0,3	29,2
2035	-46,5	-29,5	-12,9	-31,5	-4,5	27,1
2040	-47,4	-28,7	-10,1	-32,4	-3,7	29,9
2045	-50,0	-29,2	-8,7	-35,0	-3,0	31,3
2050	-54,1	-30,6	-8,1	-39,1	-3,1	31,9
2055	-60,3	-35,2	-11,4	-45,3	-6,5	28,6
2060	-68,1	-42,8	-18,5	-53,1	-12,8	21,5
2065	-72,6	-48,7	-24,5	-57,6	-23,7	15,5

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

Přirozený a celkový populační přírůstek je zobrazen v kontextu současného vývoje od roku 1995 do roku 2011, aby se jasně ukázal současný vývoj těchto ukazatelů vůči predikovanému vývoji.

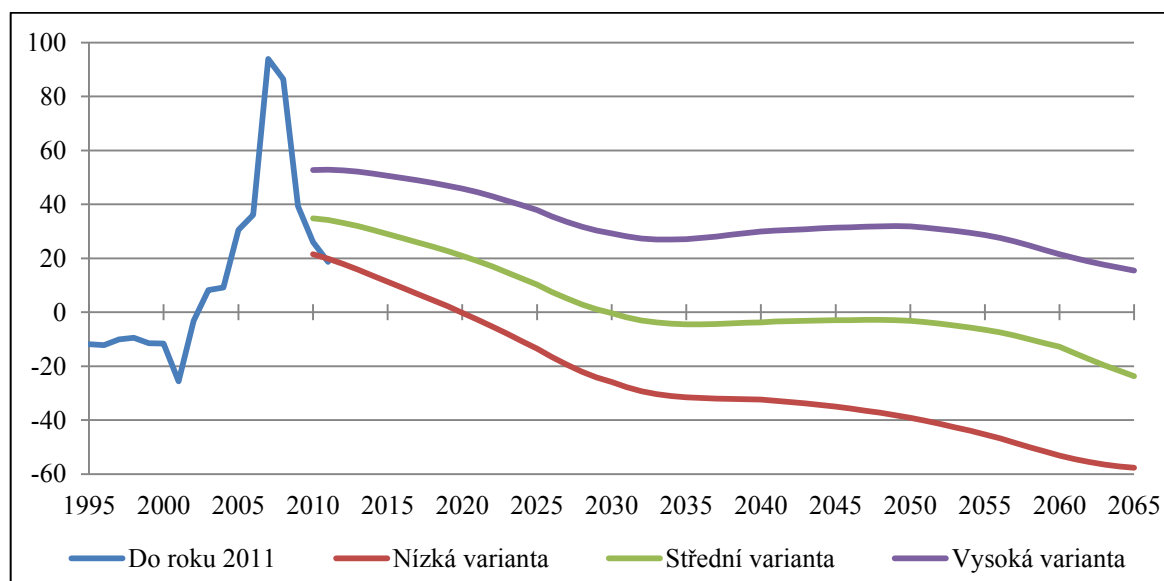
Graf 3.13 – Přirozený populační přírůstek v letech 1995 – 2065 v tis.

Zdroj dat: ČSÚ (2013f, 2013p, 2013q, 2013r)

Z grafu 3.13 patrné, že počet obyvatel České republiky vlivem přirozeného populačního přírůstku bude i v nejvyšší variantě pozvolna klesat. Celkem má Česká republika přijít od roku 2010 do roku 2065 vlivem přirozeného populačního přírůstku ve střední variantě o neuvěřitelných bezmála 1,3 mil. obyvatel. Zajímavé je, že už v prvních letech predikce přirozený přírůstek nedosahuje ani nejhorší predikované varianty.

Graf 3.14 – Celkový populační přírůstek v letech 1995 – 2065 v tis.

Zdroj dat: ČSÚ (2013f, 2013p, 2013q, 2013r)

Vývoj celkového populačního přírůstku (graf 3.14) je příznivější než vývoj přirozeného populačního přírůstku (graf 3.13), protože podle ČSÚ bude Česká republika v nadcházejících letech státem, do kterého se přistěhuje velké množství cizinců. Nejnižší varianta počítá s průměrným migračním saldem kolem 15,3 tis., střední kolem 26,5 tis. a vysoká dokonce s počtem kolem 40,1 tis. cizinců ročně. Pokud podle Českého statistického úřadu do roku 2065 ubyde v České republice vlivem přirozeného populačního přírůstku podle střední varianty skoro 1,3 mil. obyvatel, tak podle stejné varianty bude celkový populační přírůstek vyšší o 162,5 tis. obyvatel, což znamená, že zde přistěhuje 1 milion a 463 tisíc obyvatel z ciziny. Stejně jako u přirozeného populačního přírůstku také ani v prvních letech nedosahuje celkový populační přírůstek nejhorší predikované varianty.

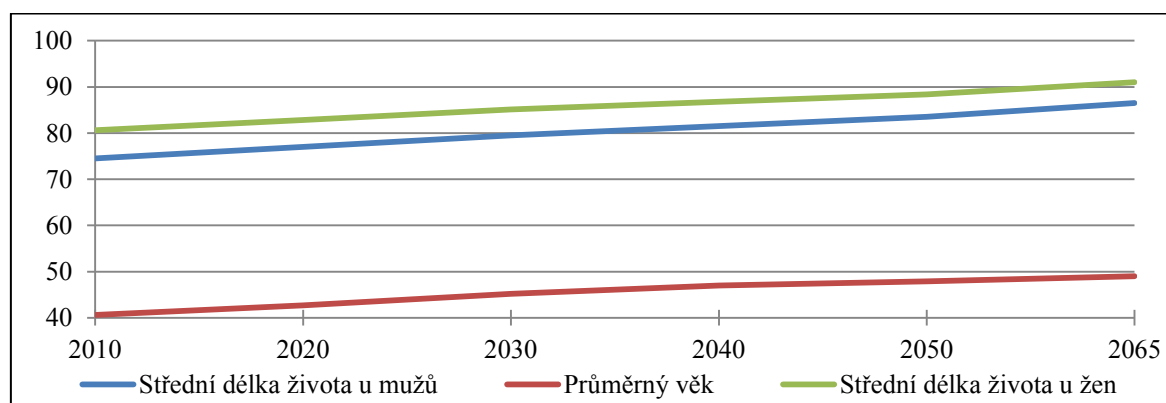
3.4.2 Střední délka života a průměrný věk obyvatel

Tabulka 3.12 – Střední délka života a průměrný věk obyvatel v letech 2010 – 2065

Rok	Střední délka života						Průměrný věk		
	Nízká		Střední		Vysoká		Nízká	Střední	Vysoká
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy			
2010	74,3	80,4	74,5	80,6	74,6	80,7	40,7	40,6	40,6
2020	76,3	82,0	77,0	82,8	77,6	83,3	42,8	42,7	42,6
2030	78,4	83,7	79,5	85,1	80,5	86,0	45,4	45,2	44,8
2040	80,0	85,1	81,5	86,8	82,8	88,0	47,7	47,0	46,6
2050	81,6	86,4	83,5	88,4	85,1	90,0	48,5	47,9	47,3
2065	84,1	88,5	86,5	91,0	88,5	93,0	49,9	49,0	48,4

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

Graf 3.15 – Střední délka života a průměrný věk v letech 2010 - 2065

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

Graf 3.15 poukazuje na další prodlužování střední délky života a růst průměrného věku populace z nynějších 40,9 let (resp. z roku 2011) až na 49 let v roce 2065 podle střední varianty. Střední délka života se prodlouží u mužů ze 74,7 let v roce 2011 na 86,5 let v roce 2065 (tj. o 11,8 let). Také rozdíl ve střední délce života u mužů a žen se proti roku 2011 sníží z 6 na 4,5 roku.

3.4.3 Struktura obyvatelstva podle věkových skupin

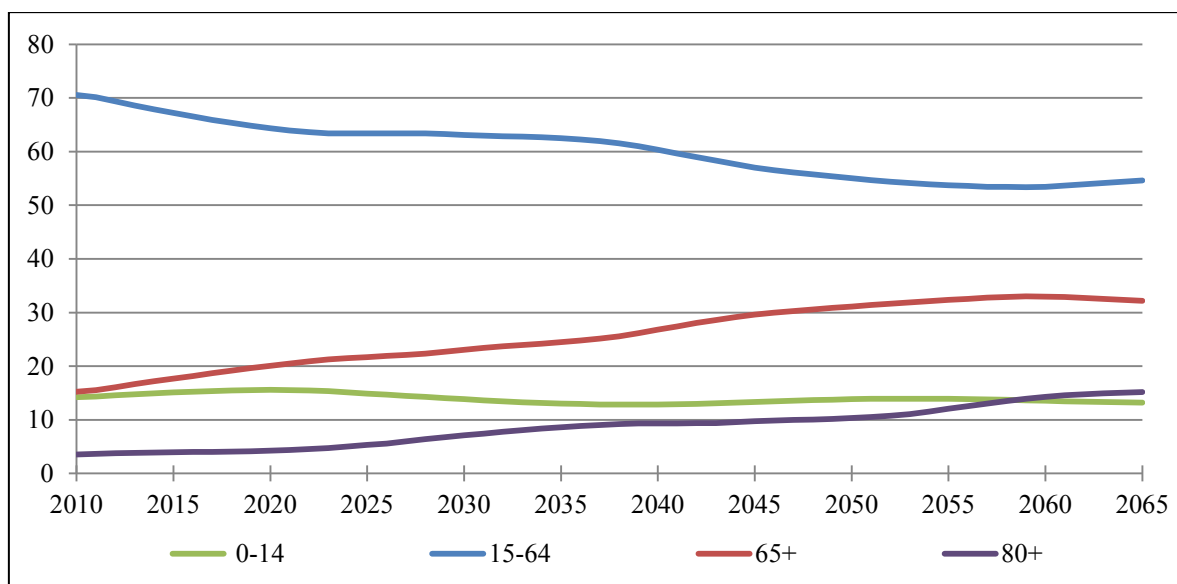
Tabulka 3.13 – Struktura obyvatelstva podle věkových skupin v letech 2010 - 2065 v %

Rok	Nízká				Střední				Vysoká			
	0-14	15-64	65+	80+	0-14	15-64	65+	80+	0-14	15-64	65+	80+
2010	14,2	70,6	15,2	3,5	14,2	70,6	15,2	3,5	14,2	70,6	15,2	3,5
2015	15,1	67,2	17,7	3,9	15,1	67,2	17,7	4,0	15,1	67,3	17,6	4,0
2020	15,4	64,5	20,1	4,2	15,6	64,4	20,1	4,2	15,7	64,4	19,9	4,3
2025	14,5	63,7	21,8	5,2	14,9	63,4	21,7	5,3	15,2	63,4	21,4	5,3
2030	13,3	63,5	23,2	6,9	13,8	63,1	23,1	7,1	14,3	63,0	22,7	7,1
2035	12,4	63,0	24,6	8,4	13,0	62,5	24,5	8,6	13,6	62,4	24,0	8,6
2040	12,2	60,8	27,0	9,0	12,9	60,3	26,8	9,3	13,4	60,3	26,2	9,3
2045	12,5	57,4	30,0	9,4	13,3	57,0	29,6	9,7	13,9	57,2	28,9	9,8
2050	12,9	55,4	31,7	10,0	13,8	55,0	31,1	10,3	14,5	55,2	30,3	10,4
2055	12,8	54,1	33,1	11,8	13,9	53,7	32,4	12,0	14,7	53,8	31,5	12,0
2060	12,3	53,9	33,8	14,1	13,6	53,5	33,0	14,3	14,4	53,3	32,2	14,2
2065	11,9	55,2	33,0	15,0	13,2	54,6	32,2	15,2	14,1	54,3	31,7	15,2

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

Z tabulky 3.13 vyplývá, že hodnoty nízké, střední a vysoké varianty se od sebe příliš neliší, a proto je v dalším grafu zobrazena pouze střední (nejpravděpodobnější) varianta.

Graf 3.16 – Struktura obyvatelstva podle věkových skupin v letech 2010 – 2065 v %

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

V kapitole 3.3.2 s názvem „Stárnutí populace“ je uvedeno, že v roce 2007 překročil počet seniorů 65+ počet dětí 0-14. Z grafu 3.16 vyplývá, že tento trend nejen nadále pokračuje, ale dokonce se počítá s tím, že dětskou složku kolem roku 2060 překročí i počet obyvatel 80+. Hrozivý je také narůstající počet seniorů 65+, který bude dosahovat až k 3,4 mil. osob v roce 2065. Taktéž se potvrzuje nebezpečí úbytku osob v produktivním

věku zmíněné v kapitole „Stárnutí populace“, které započalo v roce 2010. Počet osob ve věku 15-64 poklesne z hodnoty 7,3 mil. v roce 2011 (tj. ze 71,4 %) na 5,8 mil. v roce 2065 (tj. na 54,6 %). Vztah a poměr mezi různými věkovými skupinami obyvatel vyjadřuje index stáří.

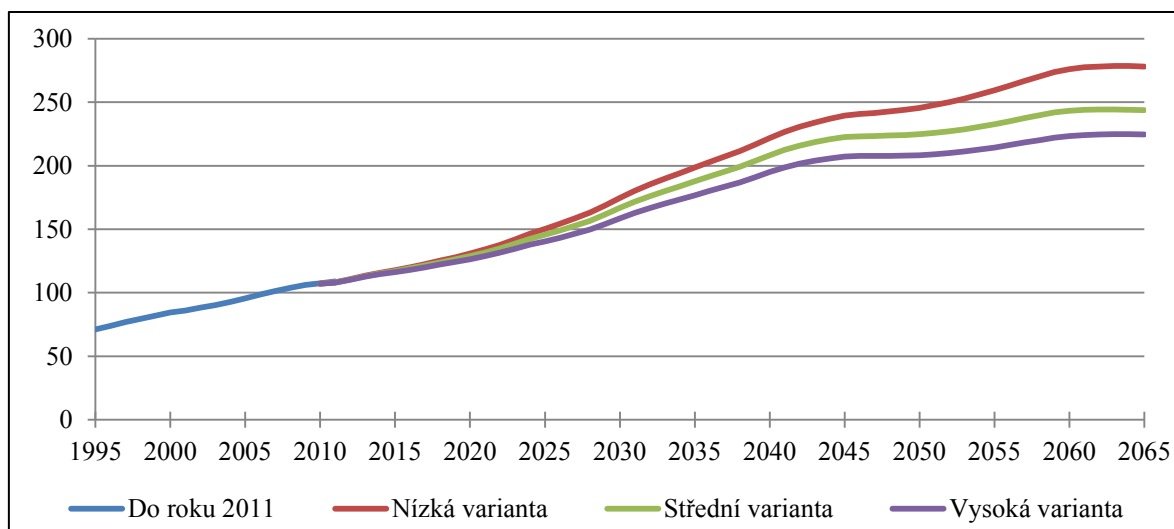
3.4.4 Index stáří

Tabulka 3.14 – Index stáří v letech 2010 – 2065

Rok	Index stáří		
	Nízká	Střední	Vysoká
2010	107,2	107,1	107,1
2015	117,7	117,1	116,2
2020	130,7	128,7	126,4
2025	150,2	145,6	140,5
2030	174,6	166,8	158,6
2035	198,6	187,8	176,8
2040	221,9	208,3	195,0
2045	239,4	222,5	207,2
2050	245,6	224,9	208,3
2055	259,3	232,7	214,3
2060	276,0	243,3	223,4
2065	278,1	243,6	224,7

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

Graf 3.17 – Index stáří v letech 1995 – 2065

Zdroj dat: ČSÚ (2013n, 2013p, 2013q, 2013r)

Index stáří (graf 3.17) se může dostat ze současných hodnot (2011) kolem 109 osob ve věku 65+ na 100 osob ve věku 0-14 let až na 278 osob ve věku 65+ na 100 dětí ve věku 0-14 let v nejnižší variantě. Nejvyšší varianta sice počítá s menším nárůstem v poměru 225/100, ale i tak je tento růst obrovský. Tak či tak, je nepochybné, že česká populace bude v nadcházejících dekádách rychlým tempem dále stárnout.

3.5 Dílčí shrnutí

Do současnosti je problematická spíše nízká míra čisté míry reprodukce a úhrnné plodnosti, která nese do budoucna velké riziko. Problémem je i v narůstajícím počtu osob ve věkových kategoriích 65+ a 80+, které zatěžují současný penzijní systém. O tom také vypovídá index stáří.

Hroživé jsou spíše predikce v tomto vývoji. Čistá míra reprodukce a úhrnná plodnost bude zhruba na dnešní nízké úrovni a předpokládá se, že v budoucnu mírně poroste, ale ne zase do takové míry, aby se obrátil současný nepříznivý vývoj. Dále hrozí příznivý vývoj úmrtnosti, zvyšující se průměrný věk obyvatel až na 49 let, zvyšující se střední délka života u mužů a u žen až dokonce na 91 let a tak by se dalo dále pokračovat.

Jediné (ovšem diskutabilní) pozitivum je kladné migrační saldo. Podle Löstera (2009) spoléhá mnoho ekonomů na to, že migrační saldo zmírní nepříznivý demografický vývoj, ale postavit prosperitu země a sociálního systému na přistěhovalcích je minimálně nezodpovědné a to z mnoha důvodů. Prvním důvodem může být nepřesná predikce – jak udává sám Český statistický úřad, tak predikce nedokáže zohlednit např. působení ekonomických krizí nebo sociálních opatření, což může migraci razantně ovlivnit (tento vliv je viditelný mezi lety 2008 a 2009, kdy v tomto období kvůli ekonomické krizi klesl z roku na rok počet migrantů o 37,8 tis.), ale i tak ČSÚ počítá s kladným migračním saldem ve výši od 15,3 tis. do 40,1 tis. osob ročně do roku 2065. Druhým důvodem může být také to, že imigranti nemají takové národní cítění jako tuzemské obyvatelstvo a v případě jakýchkoliv problémů (ekonomických, sociálních, politických) pro ně bude mnohem jednodušší opět emigrovat. V neposlední řadě může být i problém odchodu imigrantů v důchodovém věku do své vlasti, což může nastat v případě, že by ve své zemi původu měli menší náklady než v ČR. Přičemž jim Česká republika bude vyplácet důchody a při utrácení těchto důchodů budou daně (např. DPH) odvádět do státního rozpočtu vlastní země namísto do státního rozpočtu České republiky což je pro ekonomiku taktéž velice nevýhodné.

Velká hrozba spočívá také v přesnosti a naplňování predikcí. Už po dvou letech je na přirozeném a celkovém populačním přírůstku viditelné, že predikce z roku 2009 už v letech 2010 a 2011 neodpovídá skutečnosti. Skutečný demografický vývoj se drží i pod nejhorším možným scénářem a díky tomu se jako nejpravděpodobnější varianta jeví varianta nejnižší, a ne střední, jak udává Český statistický úřad.

4 Dopady demografického vývoje na systém starobních důchodů

Čtvrtá kapitola se zabývá dopady demografického vývoje na systém starobních důchodů a tyto dopady jsou rozděleny do pěti podkapitol. První podkapitola s názvem „Index ekonomického a sociálního zatížení“ zkoumá vlivy demografického vývoje na obyvatelstvo v produktivním věku (tj. mezi 20- 64 lety). Druhá, třetí a čtvrtá podkapitola se zabývá dopady demografického vývoje na HDP, státní rozpočet a samotné důchodce. Všechny čtyři části poukazují na dosavadní vývoj (tj. vývoj do roku 2011) a na možná rizika založená na demografických prognózách. Jak bylo zmíněno v „Dílčím shrnutí“ v kapitole č. 3, že současný vývoj se podobá spíše nejnižší predikci, tak i tyto dopady budou založeny na nejnižší (nejhorší) variantě, kterou zveřejnil Český statistický úřad. K tomu přispívá i fakt, že je zodpovědnější počítat s nejhorší možnou variantou, a pokud bude vývoj lepší, dá se systém kdykoli upravit ke spokojenosti obyvatelstva. Poslední, pátá část se zabývá návrhem řešení současné nepříznivé situace.

4.1 Index ekonomického a alternativního zatížení

Než bude popsáno, co který index znamená, je podstatné uvést určité předpoklady. Ani jeden z indexů nezohledňuje skutečné počty osob v produktivním a neproduktivním věku. Takže indexy neberou ohled na zaměstnané důchodce ani na věk odchodu do důchodu a místo toho se používá jejich zjednodušená podoba, která pouze rozděluje obyvatelstvo na tři věkové kategorie.

Prvním indexem je **index ekonomického zatížení**, který vyjadřuje počet dětí ve věku 0-19 let a počet seniorů ve věku 65+ na sto osob v produktivním věku 20-64 let (index je vyjádřen v %). Jinými slovy, index jde chápat jako ekonomické zatížení obyvatel v produktivním věku (protože jen tato část populace se finančně stará jak o děti, tak o seniory). Hranice produktivního věku je zde jiná oproti indexu stárí, protože do 20 let pracuje jen malá část ekonomicky aktivního obyvatelstva (ČSÚ, 2013e).

Tabulka 4.1 – Index ekonomického zatížení v letech 1993 – 2011 v %

Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Index zatížení	70,8	63,6	57,6	54,6	54,3	54,0	54,0	54,3	54,8	55,8

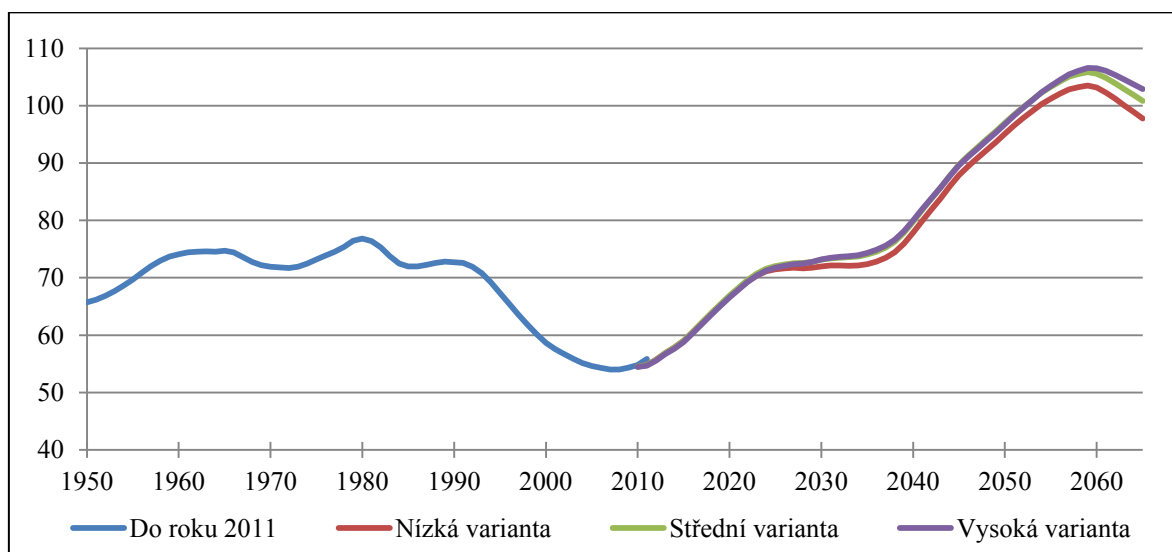
Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Tabulka 4.2 – Predikce indexu ekonomického zatížení v letech 2010 – 2065 v %

Rok	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2050	2060	2065
Nízká var.	54,5	59,0	66,7	71,5	72,0	72,4	77,9	95,1	103,2	97,7
Střední var.	54,5	59,0	66,9	72,0	73,1	74,0	79,8	97,0	105,6	100,8
Vysoká var.	54,4	58,8	66,5	71,7	73,2	74,3	80,0	96,8	106,5	102,9

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

Graf 4.1 – Index ekonomického zatížení v letech 1950 – 2065 v %

Zdroj dat: ČSÚ (2013n, 2013p, 2013q, 2013r)

Z grafu 4.1 je patrné, že index ekonomického zatížení má být zhruba do roku 2035 stejný, jako od 60. do 90. let 20. stol. Dokonce od 90. let 20. stol. tento index rychlým tempem klesal, protože do produktivního věku dospívalo stále více osob a rodil se menší počet dětí. Kdyby se v indexu zohlednil věk odchodu do důchodu, rozdíl by byl zřejmě ještě větší ve prospěch roku 2035, protože v dobách totality odcházelo obyvatelstvo do důchodu v dřívějším věku, ale naproti tomu se rodil mnohem větší počet dětí, což tento index také poměrně skresluje. Ale i tak se tento index může jevit jako pozitivum současného a částečně i budoucího demografického vývoje.

Index ekonomického zatížení se vyvíjí ve všech třech variantách podobně, proto jsou zanedbatelné rozdíly mezi jednotlivými variantami. Zarážející jsou spíše jeho predikce, které předpokládají nárůst tohoto indexu z hodnot kolem 55,8 % v roce 2011 až k hodnotám kolem 100 % v roce 2065. Jinými slovy to znamená, že jeden člověk v produktivním věku bude v roce 2065 živit jednu osobu ve věku neproduktivním – tedy dítě nebo seniora, což je bezpochyby neúnosné. Jestli je tento index možné vnímat spíše pozitivně zhruba do roku 2035, po tomto období tomu tak určitě nebude.

Problémem toho indexu je, že bere v potaz zatížení jak na seniory, tak i na dětskou složku a aby se projevil přímý vliv na systém starobních důchodů, musí se tento index očistit právě o vliv dětské složky. Index očištěný o dětskou složku je nazván jako **index alternativního zatížení**. Index alternativního zatížení tedy vyjadřuje jen počet seniorů ve věku 65+ na sto osob v produktivním věku 20-64 let, potažmo se může jednat o zjednodušený poměr příjmů z placeného sociálního pojištění a požadavků důchodového systému.

Tabulka 4.3 – Index alternativního zatížení 1993 – 2011 v %

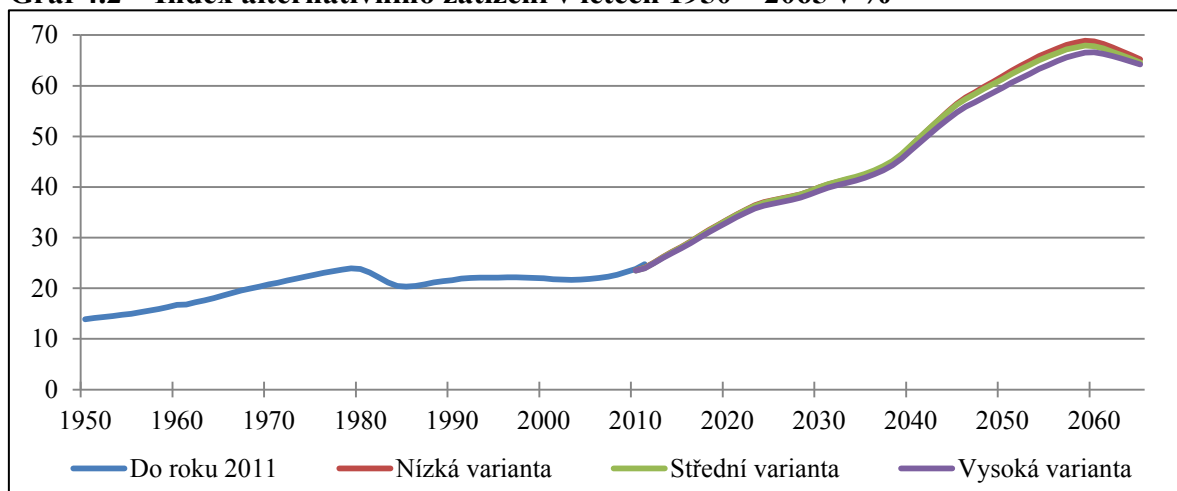
Rok	1993	1997	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Index zatížení	22,1	22,2	21,8	21,8	22,1	22,3	22,7	23,2	23,8	24,8

Zdroj dat: ČSÚ (2013n)

Tabulka 4.4 – Predikce indexu alternativního zatížení v letech 2010 – 2065 v %

Rok	2010	2015	2020	2025	2030	2035	2040	2050	2060	2065
Nízká var.	23,5	28,2	33,6	37,4	39,9	42,4	48,0	61,9	68,8	65,2
Střední var.	23,5	28,1	33,5	37,3	39,9	42,6	48,2	61,3	67,8	64,6
Vysoká var.	23,5	27,9	33,1	36,7	39,3	41,8	47,2	59,6	66,6	64,2

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013q, 2013r)

Graf 4.2 – Index alternativního zatížení v letech 1950 – 2065 v %

Zdroj dat: ČSÚ (2013n, 2013p, 2013q, 2013r)

Graf 4.2 ukazuje na jiný vývoj než graf 4.1, který klamavě naznačuje, že do roku 2035 bude systém poměrně stabilní. Hned na první pohled je jasné, že se v tomto indexu budou pozitiva hledat velice obtížně. Index alternativního zatížení rostl mezi lety 1950 a 2010 pozvolně o necelých 10 p.b., což představuje průměrné tempo růstu 0,9 % ročně ve střední variantě. Jenže ve zmíněném roce 2010 nastal zlom a od této doby se předpokládá rychlejší růst tohoto indexu. Mezi lety 2010 a 2065 tento index poroste o 1,86 % ročně (proti minulému vývoji tj. více než 2 krát rychleji). Na otázku: „Proč bude index takovým tempem narůstat?“ se nachází odpověď v tabulce 4.6, kde je uveden právě počet obyvatel ve věkových kategoriích 20-64 a 65+ a jasně patrný trend v přibližování se těchto dvou skupin.

Ale ani index alternativního zatížení zcela nevypovídá o zatížení systému starobních důchodů, protože se jedná jen o jakýsi poměr osob ve dvou věkových kategoriích, kde se předpokládá jejich ekonomická, či neekonomická aktivita. Aby měl index v rámci bakalářské práce vypovídací hodnotu, musí se v něm zohlednit věk odchodu do důchodu, který znárodňuje tabulka 4.5.

Tabulka 4.5 – Věk odchodu do důchodu v letech 2009 až 2065

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
Muži	62	63	64	65	66	67	68	69	70
Ženy	59+8m	61+4m	63+8m	65	66	67	68	69	70

Zdroj dat: MPSV (2013c)

Tabulka 4.5 je sestavena mezi lety 2009 až 2065 v sedmiletých intervalech, jelikož se v průběhu sedmi let pozvolna zvedá hranice odchodu do důchodu a každý sedmý rok je tato hranice přesně o celý rok vyšší. U žen je patrné, že do roku 2030 se jejich věk odchodu do důchodu bude prodlužovat rychleji než u mužů a v roce 2030 se tento věk srovná. U žen je důležité doplnit, že se jejich věk odchodu do důchodu zohledňuje o počet narozených dětí, proto pro zjednodušení jsou do roku 2030 použity ženy, které mají dvě děti (což zhruba odpovídá i úhrnné plodnosti těchto žen v minulosti).

Tohoto věku odchodu do důchodu využívá i tabulka 4.6, která ukazuje počty obyvatel ve věkových skupinách 20-64 a 65+, se kterými počítá index alternativního zatížení. Tabulka udává také počty starobních důchodců a počty aktivního obyvatelstva ve věku od 20 let až do doby jejich odchodu do důchodu (20-důchod). Díky těmto věkovým kategoriím a zohledněnému věku odchodu do důchodu je spočítán zohledněný index alternativního zatížení v tabulce nazván jako „Zohledněný index v %“.

Tabulka 4.6 – Počty obyvatel ve věkových skupinách v letech 2009 – 2065 v mil.

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
65+	1,56	1,93	2,26	2,43	2,60	2,97	3,14	3,20	3,00
20-64	6,79	6,60	6,22	6,10	5,93	5,41	4,99	4,67	4,61
Star. důchodci	2,14	2,34	2,41	2,43	2,46	2,63	2,72	2,69	2,53
20-důchod	6,21	6,18	6,08	6,10	6,07	5,75	5,40	5,18	5,08

Zdroj dat: ČSÚ (2013p, 2013s, 2013t)

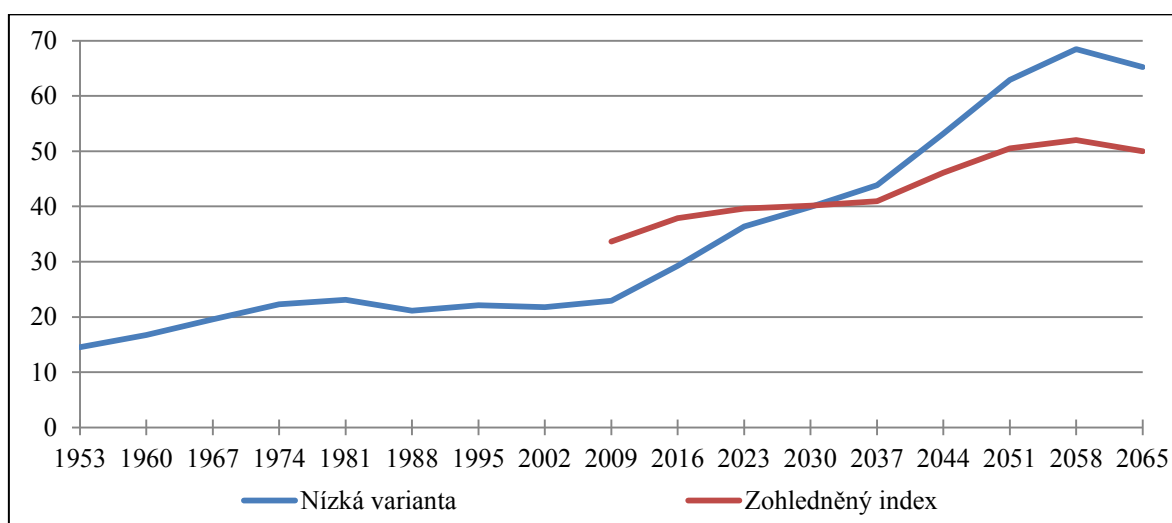
Tabulka 4.7 – Zohledněný index alternativního zatížení v letech 2009 – 2065 v %

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
Zohledněný index v %	34,48	37,91	39,63	40,15	40,93	46,10	50,54	52,02	49,97

Zdroj dat: ČSÚ (2013s, 2013t)

V tabulce 4.6 je viditelný obrovský rozdíl mezi věkovými kategoriemi a skutečným počtem aktivního a neaktivního obyvatelstva po očištění věku odchodu do důchodu. Například v roce 2009 tento rozdíl dělal 585 tis. starobních důchodců. Pozitivní je, že díky prodlužujícímu se věku odchodu do důchodu nebude počet důchodců narůstat takovým tempem. K tabulce 4.6 je podstatné uvést, že rok 2009 je jediný, který zobrazuje skutečné údaje, ostatní roky jsou posléze založeny na nejhorší predikci, kterou zveřejnil ČSÚ. Takže se jedná o nejhorší možný scénář.

Graf 4.3 – Zohledněný index alternativního zatížení v letech 1953 – 2065 v %

Zdroj dat: ČSÚ (2013s, 2013t)

Na grafu 4.3 je viditelné, že index alternativního zatížení po zohlednění věku odchodu do důchodu nebude mít tak špatný vývoj, jak se mohlo na začátku zdát. Nicméně i tento index bude do roku 2058 růst. Největší růst se očekává mezi lety 2009 a 2016, kdy průměrné tempo růstu bude 1,36 % a mezi lety 2037 a 2051, kdy bude PTR 1,5 %. Index poroste v průměru o 0,84 % ročně mezi lety 2009 a 2058.

Ke grafu 4.3 a tabulce 4.6 je nutné uvést, že skutečné nároky na sociální systém budou mnohem vyšší, než ukazuje zohledněný index alternativního zatížení, protože je spočítán pouze pro starobní důchodce a nejsou v něm zahrnuty ostatní pobíratelé důchodů.

4.2 Možné dopady na HDP, státní rozpočet a na obyvatelstvo

Na začátku této části jsou popsány souhrnné ukazatele systému českého sociálního zabezpečení, predikce založené na nejhorším možném scénáři ČSÚ a také předpoklady, ze kterých vycházejí tři podkapitoly této části. Všechny podkapitoly se zabývají financováním systému starobních důchodů a dopady tohoto financování na HDP, státní rozpočet a na samotné obyvatelstvo.

V tabulce jsou zobrazeny nejen sazby sociálního pojištění placeného zaměstnancem a zaměstnavatelem, ale také příjmy a výdaje na sociální zabezpečení. Tyto příjmy slouží nejen k financování důchodů, ale také k financování aktivní politiky zaměstnanosti, státních sociálních podpor a ostatních sociálních dávek. Proto MF vykazuje také příjmy a výdaje na financování důchodu. Ale podle MPSV (2013d), jsou zobrazené důchodové příjmy a výdaje určeny nejen k financování starobních důchodů, ale také k financování důchodu invalidních nebo pozůstalostních. Proto bude nutné tyto ukazatele přepočítat pouze na příjmy a výdaje vynaložené na starobní důchody.

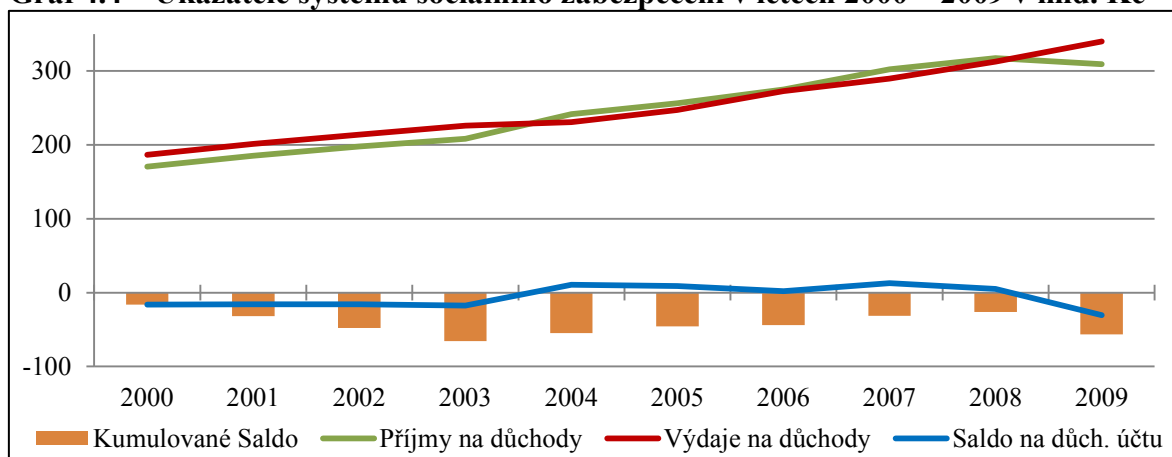

Tabulka 4.8 – Ukazatele systému sociálního zabezpečení v letech 2000 – 2009 v mld. Kč

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sazba soc. pojištění	26	26	26	26	28	28	28	28	28	28
Příjmy na SZ	222,2	242,3	258,5	272,5	293,4	311,3	333,8	367,3	385,6	347,9
Výdaje na SZ	256,1	274,4	293,5	303,6	314,3	326,4	355,1	387,6	400,9	429,4
Příjmy na důchody	170,5	185,3	197,7	208,4	241,6	256,4	274,9	302,5	317,6	309,3
Výdaje na důchody	186,6	201,1	213,7	226,0	230,9	247,4	273,0	289,9	312,5	339,8
Saldo na důch. účtu	-16,1	-15,8	-16,0	-17,6	10,7	9,0	1,9	12,6	5,1	-30,5
Kumulované saldo	-16,1	-31,9	-47,9	-65,5	-54,8	-45,8	-43,9	-31,3	-26,2	-56,7

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2002 – 2010, 2003a); MPSV (2013d)

Graf 4.4 – Ukazatele systému sociálního zabezpečení v letech 2000 – 2009 v mld. Kč

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2002 – 2010, 2003a); MPSV (2013d)

Z tabulky 4.8 a grafu 4.4 vyplývá, že jak výdaje, tak příjmy na sociální zabezpečení neustále rostou. V roce 2004 došlo ve financování systému důchodového zabezpečení k mírnému zlepšení, jelikož došlo ke zvýšení sazby sociálního pojištění z 26 % na 28 %. Bohužel v roce 2009 došlo ke skokovému zhoršení, a jak udává MF (2010), k tomuto zhoršení došlo z důvodu ekonomické krize, přičemž stát nevybral dostatek prostředků a důchodový účet skončil se schodkem 30,5 mld. Kč.

Nyní je nutné si z tabulky 4.8 přepočítat tabulku 4.9 týkající se pouze systému starobních důchodů. Jeden ukazatel se dá vyjádřit velice jednoduše a tím ukazatelem jsou výdaje na starobní důchody. Ty se spočítají tak, že se počet starobních důchodců vynásobí průměrným důchodem. Za pomoci těchto výdajů se spočítá i další ukazatel a to jsou celkové příjmy vyčleněné na starobní důchody. Ty se vyjádří tak, že se výdaje na starobní důchody podělí celkovými výdaji na SZ a vynásobí 100. Tím je vyjádřeno procentuální zastoupení systému starobních důchodů na celém systému sociálního zabezpečení. Základní předpoklad spočívá v tom, že pokud výdaje v roce 2000 na starobní důchody tvoří 53,6 % z celkových výdajů na SZ (256,1 mld. Kč), tak i příjmy tohoto systému tvoří 53,6 % z příjmů na SZ (222,2 mld. Kč).

Tabulka 4.9 – Ukazatele systému starobních důchodů v letech 2000 – 2008 v mld. Kč

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Průměrný důchod v Kč	5 962	6 352	6 830	7 071	7 256	7 728	8 173	8 736	9 347
Procentní zastoupení na sociálním zabezpečení v %	53,6	53,8	53,6	53,8	53,4	55,0	55,2	55,0	56,9
Výdaje na starobní důchody	137,3	147,5	157,4	163,3	168,0	179,4	195,9	213,3	228,2
Příjmy na starobní důchody	119,1	130,2	138,7	146,6	156,8	171,1	184,2	202,1	219,5
Saldo	-18,2	-17,3	-18,8	-16,7	-11,2	-8,3	-11,8	-11,2	-8,7
Kumulované saldo	-18,2	-35,4	-54,2	-70,9	-82,1	-90,4	-102,2	-113,3	-122,0

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2002 – 2009, 2003a); MPSV (2013d)

Z tabulky 4.9 je patrné, že kumulované saldo v systému starobních důchodů je mnohem vyšší než v celkovém důchodovém systému popsaném v tabulce 4.8. Z toho může vyplývat, že počet vyplacených starobních důchodů se zvyšuje rychlejším tempem než počty vyplácených důchodů invalidních nebo pozůstalostních. Jen mezi lety 2000 a 2008 toto kumulované saldo tvořilo 122 mld. Kč.

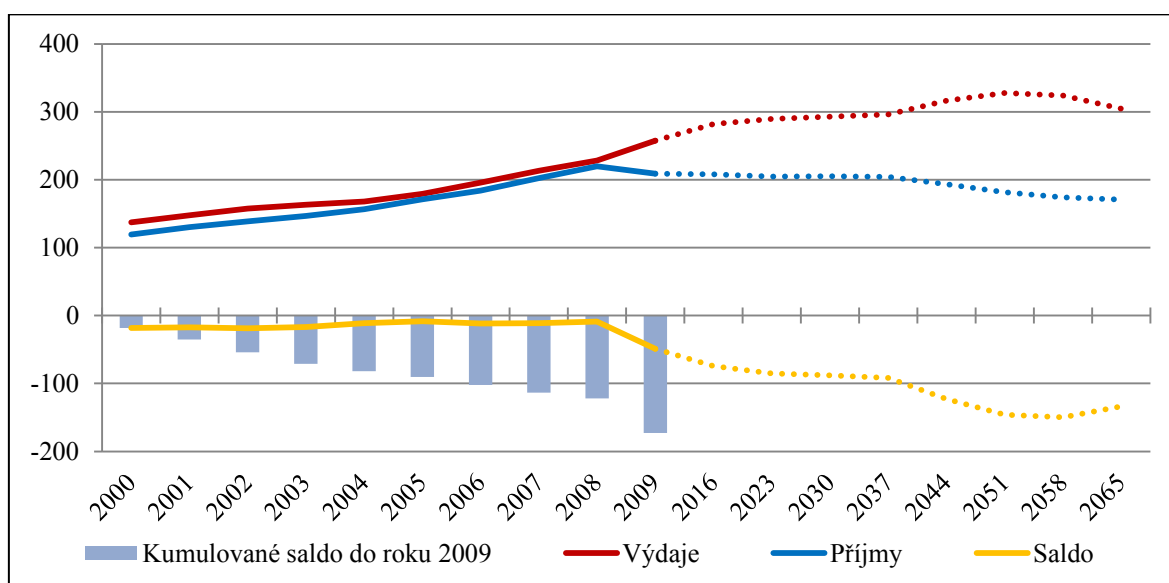
V tabulce 4.10 je zobrazena predikce ukazatelů v systému starobních důchodů mezi lety 2009 a 2065. Základním rokem je zvolen rok 2009, protože je jako jediný založen na skutečných údajích a také proto, že v tomto roce začali muži odcházet do důchodu v 62 letech a od tohoto roku se tento věk každých 7 let prodlužuje právě o jeden rok. Základní rok je myšlen tak, že z některých ukazatelů vychází i roky ostatní. Těmito ukazateli jsou průměrný důchod v Kč, jaký byl v roce 2009 (tj. 10 028 Kč a předpoklad je, že se tato reálná částka nezmění ani v budoucnu) a také procentní zastoupení systému starobních důchodů na sociálním zabezpečení (tj. 60 % a taktéž se předpokládá, že tento poměr se do roku 2065 nezmění). V tabulce se tedy mění pouze příjmy a výdaje v systému starobních důchodů, které jsou založené na měnícím se počtu starobních důchodců a obyvatel v produktivním věku od 20 let do důchodového věku.

Tabulka 4.10 – Ukazatele systému starobních důchodů v letech 2009 – 2065 v mld. Kč

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
Průměrný důchod v Kč	10 028	10 028	10 028	10 028	10 028	10 028	10 028	10 028	10 028
Procentní zastoupení na sociálním zabezpečení v %	60	60	60	60	60	60	60	60	60
Výdaje na starobní důchody	257,6	282,0	289,4	292,9	295,9	316,2	327,6	323,9	304,7
Příjmy na starobní důchody	208,7	207,8	204,4	205,0	204,0	193,1	181,5	174,0	170,8
Saldo	-48,9	-74,2	-85,0	-87,9	-91,9	-123,1	-146,1	-150,0	-133,9

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2010)

Graf 4.5 – Ukazatele systému starobních důchodů v letech 2009 – 2065 v mld. Kč

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2002 – 2010, 2003a); MPSV (2013d)

Stejně jako v grafu 4.3, který ukazuje index alternativního zatížení, tak i zde v grafu 4.5 dochází na přelomu první a druhé dekády 21. století ke zlomu a výdaje na starobní důchody začínají značným způsobem převyšovat příjmy (predikce ve výdajích, příjmech a saldu v systému starobních důchodů je zobrazena tečkovanou čarou). Je jasné, že již od roku 2009 je systém bez účinných reforem dlouhodobě neúnosný.

Ve třech nadcházejících kapitolách 4.2.1, 4.2.2 a 4.2.3 se pro zjednodušení nepředpokládá žádné reálné tempo růstu HDP, příjmů státního rozpočtu a ani tempo růstu reálných důchodů. Protože jednak je tyto údaje nemožné predikovat a za druhé bude nepříznivý demografický vývoj v příštích desetiletích tento růst zpomalovat.

Mezi lety 2009 a 2065 ubude v ČR téměř 1 mil. a 130 tis. obyvatel v produktivním věku, což představuje průměrné tempo poklesu na úrovni 0,36 % ročně. Nejvíce těchto osob bude ubývat mezi lety 2044 a 2051, kdy se předpokládá průměrné tempo poklesu o 0,9 % ročně. Aby docházelo k reálnému růstu, bude muset růst produktivita práce rychlejším tempem než pokles osob v produktivním věku. Tento údaj se týká především růstu HDP a příjmů státního rozpočtu.

U růstu reálných starobních důchodů je potřeba zohlednit ještě PTR obyvatel pobírající starobní důchod, kterých bude přibývat od roku 2009 průměrně 0,3 % ročně až do roku 2065 (tj. o 391 tis. osob). To svědčí o tom, že růst reálných důchodu bude menší než třeba růst HDP, protože HDP bude zpomalováno jen díky demografickému vývoji o 0,36 % ročně, ale růst reálných starobních důchodů bude zpomalen jak o 0,36 % vlivem úbytku obyvatel v produktivním věku, tak o 0,3 % vlivem příbytku starobních důchodců.

4.2.1 Vztah systému starobních důchodů k HDP

Od roku 2000 do roku 2009 jsou tabulky 4.11 a 4.12 sestaveny na skutečných údajích. Od roku 2009, který je opět zvolen jako rok základní, jsou údaje odvozeny. Pro zjednodušení jsou použity následující předpoklady: konstantní HDP, konstantní nezaměstnanost, konstantní výše průměrného starobního důchodu z roku 2009 a konstantní poměr mezi výší invalidních a starobních důchodů. Mění se pouze počty starobních důchodců a s nimi i výdaje potřebné na pokrytí jejich starobních důchodů.

Tabulka 4.11 – HDP a výdaje na starobní důchody vůči HDP v letech 2000 – 2008

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
HDP v mld. Kč	2 269,7	2 448,6	2 567,5	2 688,1	2 929,2	3 116,1	3 352,6	3 662,6	3 848,4
Výdaje v % HDP	6,0	6,0	6,1	6,1	5,7	5,8	5,8	5,8	5,9

Zdroj dat: ČSU (2013u, 2013v); MF (2002 – 2009, 2003a); MPSV (2013d)

Tabulka 4.12 – HDP a výdaje na starobní důchody vůči HDP v letech 2009 – 2065

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
HDP mld. Kč	3759,0	3759,0	3759,0	3759,0	3759,0	3759,0	3759,0	3759,0	3759,0
Výdaje v % HDP	6,9	7,5	7,7	7,8	7,9	8,4	8,7	8,6	8,1

Zdroj dat: ČSU (2013s, 2013t, 2013u), 2013v; MF (2010)

Výdaje na starobní důchody v poměru k HDP se v tabulkách 4.11 a 4.12 pohybují ve výši od 5,7 % do 8,7 %. Když se tyto výdaje srovnají se schodky v systému starobních důchodů, dalo by se říct, že systém je téměř vyrovnaný, pokud se poměr výdajů vůči HDP nebude pohybovat nad 6 %. Pokud tyto výdaje na starobní důchody nebudou překročeny, bude vyrovnaný i celý systém důchodového zabezpečení, protože jak bylo ukázáno v tabulce 4.10, je tento systém (tedy i výdaje vůči HDP) zafixován v poměru 60 ku 100 vůči všem výdajům a příjmům celého systému sociálního zabezpečení.

4.2.2 Vztah systému starobních důchodů k státnímu rozpočtu

Aby tabulky 4.13 a 4.14 měly vyšší vypovídací hodnotu, byly výdaje na starobní důchody spočítány jako poměr na příjmech státního rozpočtu a ne na jeho výdajích. Důvod je jednoduchý – jde o to, aby byly příjmy a výdaje jak státního rozpočtu, tak i systému starobních důchodů vyrovnané. Od roku 2000 do roku 2009 jsou tabulky 4.13 a 4.14 sestaveny na skutečných údajích a od roku 2009, který je opět zvolen jako rok základní, jsou údaje odvozeny. Předpoklady jsou stejné jako u předchozí kapitoly 4.2.1 zabývající se vztahem systému starobních důchodů k HDP.

Tabulka 4.13 – Příjmy SR a výdaje na starobní důchody vůči SR v letech 2000 – 2008

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Příjmy SR v mld. Kč	586,2	626,2	705,0	699,6	769,3	866,5	923,3	1036,5	1064,6
Výdaje v % na příjmech SR	23,4	23,6	22,3	23,3	21,8	20,7	21,2	20,6	21,4

Zdroj dat: ČSÚ (2013s, 2013t, 2013u); MF (2002 – 2009); MPSV (2013d)

Tabulka 4.14 – Příjmy SR a výdaje na starobní důchody vůči SR v letech 2009 – 2065

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
Příjmy SR v mld. Kč	974,6	974,6	974,6	974,6	974,6	974,6	974,6	974,6	974,6
Výdaje v % na příjmech SR	26,4	28,9	29,7	30,1	30,4	32,4	33,6	33,2	31,3

Zdroj dat: ČSÚ (2013s, 2013t); MF (2010)

Z tabulky 4.13 a 4.14 vyplývá, že výdaje na starobní důchody spotřebují od 20,6 % do 33,6 % příjmů státního rozpočtu. Stejně jako u HDP, tak i zde se dá říci, že pokud se vládě podaří udržet výdaje na starobní důchody jako poměr kolem 20 % na příjmech státního rozpočtu, tak systém bude taktéž dlouhodobě udržitelný. Bohužel se předpokládá, že ve 30. letech 21. století tyto výdaje překročí 30 % a v 50. letech dokonce 33 % příjmů státního rozpočtu.

4.2.3 Dopad na obyvatelstvo

Poslední z tří dopadů ukazuje možné dopady na obyvatelstvo v produktivním věku (tj. od 20 let do důchodového věku) a starobní důchodce. Dopady jsou tedy ukázány na dvou ukazatelích a oba ukazatele zohledňují počty obyvatel v produktivním věku a počty starobních důchodců.

Prvním ukazatelem je ukazatel průměrného důchodu v Kč, který vyjadřuje průměrný důchod na jednoho starobního důchodce, za předpokladu konstantní sazby sociálního pojištění (do roku 2003 – 26 % a od roku 2004 – 28 %) a vyrovnaného hospodaření v systému starobních důchodů.

Druhý ukazatel ukazuje potřebnou výši odvodů na sociální zabezpečení placené dohromady zaměstnancem a zaměstnavatelem, aby byl systém vyrovnaný a bez jakýchkoli schodků. I tento odvod je přepočítán tak, aby byla zachována reálná výše důchodů ze základního roku 2009 (tj. 10 028 Kč).

Tabulka 4.15 – Vývoj výše důchodů a odvodů nutný pro zachování nulového schodku

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Průměrný důchod v Kč	5 173	5 609	6 016	6 347	6 773	7 370	7 683	8 278	8 990
Odvody na SZ v %	30,0	29,4	29,5	29,0	30,0	29,4	29,8	29,5	29,1

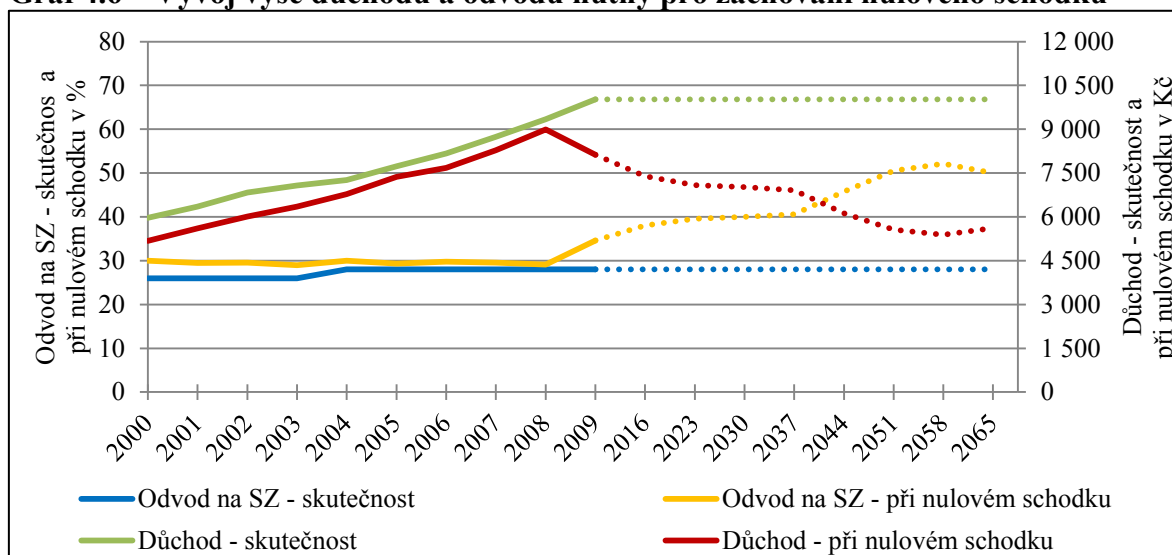
Zdroj dat: ČSÚ (2013t); MF (2002 – 2009, 2003a); MPSV (2013d)

Tabulka 4.16 – Vývoj výše důchodů a odvodů nutný pro zachování nulového schodku

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
Průměrný důchod v Kč	8 125	7 390	7 083	7 018	6 913	6 125	5 557	5 386	5 620
Odvody na SZ v %	34,6	38,0	39,6	40,0	40,6	45,8	50,5	52,1	50,0

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2010)

Graf 4.6 – Vývoj výše důchodů a odvodů nutný pro zachování nulového schodku

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2002 – 2010, 2003a); MPSV (2013d)

Oba dva ukazatele jsou zobrazeny v grafu 4.6, proto jsou v grafu důležité dvě skupiny barev, které ukazují jednotlivé ukazatele. Podstatné je zmínit, že tečkovaná čára ukazuje predikce ve vývoji zobrazených ukazatelů. První skupinou a zároveň prvním ukazatelem jsou barvy **modrá a červená**, která ukazuje konstantní sazbu odvodů na SZ a změnu důchodů, aby systém byl vyrovnaný. Druhou skupinou a druhým ukazatelem jsou barvy **zelená a žlutá**, které graficky znázorňují reálnou výši důchodů a pohyb sazby na SZ při nulovém schodku. Díky tomu, že od roku 2009 je systém starobních důchodů zafixován na 60 %, tak pohyblivá sazba odvodů na SZ v grafu zaručuje i nulový schodek celkového systému SZ. Z grafu 4.7 vyplývá, že pokud by měl být systém udržitelný, musí se razantním způsobem změnit buď sazba odvodů na SZ, nebo reálná výše vyplácených důchodů. Už v roce 2009 by sazby sociálního pojištění měly být ve výši 34,6 %, což je o 6,6 p.b. vyšší, než ve skutečnosti byla a tato sazba by mohla vyrůst až k 52,1 % v roce 2058. Pokud by sazba sociálního pojištění zůstala na 28 %, reálný důchod by se v tomtéž roce snížil z dnešních (2009) 10 028 Kč na 5 386 Kč.

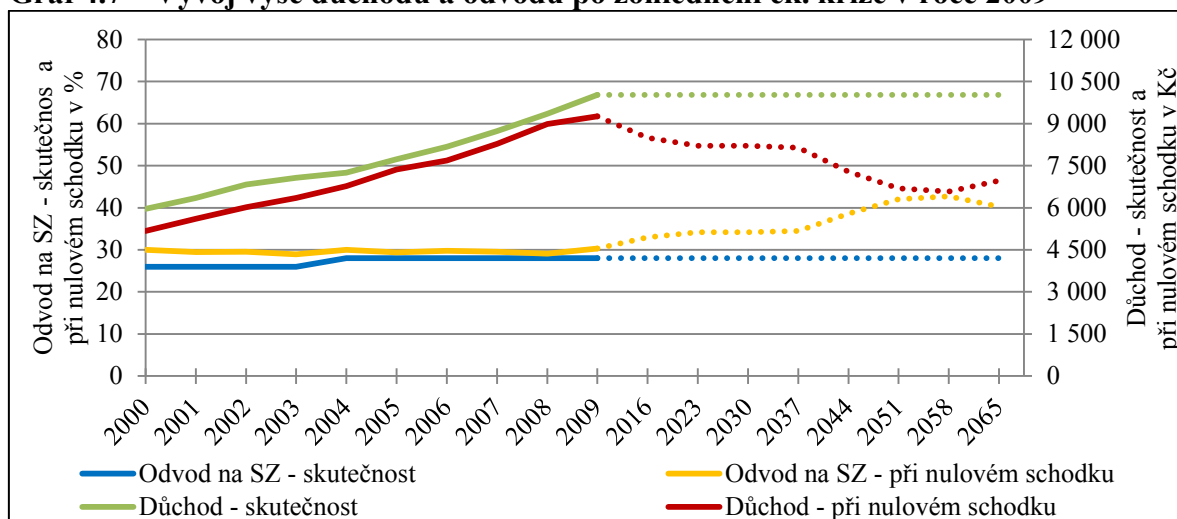
Bohužel v roce 2009 se skrývá jedna skreslující skutečnost a to ta, že v ČR naplno propukla ekonomická krize a stát na SZ vybral pouze 87,7 % proti plánu. Zajímavé je tuto krizi zohlednit v prognózách od roku 2016 a proto se bude předpokládat, že v roce 2009 stát vybral na sociálním pojištění 100 % toho, co předpokládal (tj. 396,7 mld. Kč).

Tabulka 4.17 – Vývoj výše důchodů a odvodů po zohlednění ek. krize v roce 2009

Rok	2009	2016	2023	2030	2037	2044	2051	2058	2065
Průměrný důchod v Kč	9 264	8 497	8 207	8 210	8 141	7 282	6 690	6 574	6 961
Odvody na SZ v %	30,3	33,0	34,2	34,2	34,5	38,6	42,0	42,7	40,3

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2010)

Graf 4.7 – Vývoj výše důchodů a odvodů po zohlednění ek. krize v roce 2009

Zdroj dat: ČSÚ (2013u, 2013s, 2013t); MF (2002 – 2010, 2003a); MPSV (2013d)

Po zohlednění ekonomické krize z let 2009 jde v tabulce 4.17 a grafu 4.7 vidět, že kdyby k této krizi nedošlo, systém by se vyvíjel o něco pozitivněji. Např. by odpovídala rovnovážná sazba sociálního pojištění 30,3 %, což je o 4,3 p.b. méně než v tabulce 4.16, kde krize zohledněna není. Ale i při pozitivnějším vývoji by musela sazba sociálního pojištění dosáhnout 42,7 % v roce 2058, což znamená, že i tak bude systém neúnosný. Tak vysoká sazba sociálního pojištění by mohla mít velice špatný dopad na nezaměstnanost a tím by stát vybral zase méně. Druhou možností je snížení důchodů na 6 574 Kč, to by ale znamenalo nedůstojné podmínky pro seniory.

4.3 Možná řešení

Možná řešení se naskýtají již v kapitole 4.2. Prvním řešením je udržení výdajů na starobní důchody do 6 % HDP, a aby toho bylo docíleno, vláda musí přijímat vhodná prorůstová opatření. Obdobně by mohla vláda postupovat v případě státního rozpočtu, kde by se snažila udržet výdaje na důchody na úrovni kolem 20 % příjmů státního rozpočtu, čehož by docílila kombinací vyšších daní (potažmo odvodů na SZ), nebo škrtů v oblasti penzí. Bohužel by na to doplatili všechny skupiny obyvatel, což je nespravedlivé – hlavně vůči těm, co nepřímo investovali do své budoucnosti a přispívali k udržitelnosti systému. Jinými slovy: měli potomka.

4.3.1 Teoretická východiska nové reformy

Nová reforma je postavená na teorii reprodukčního rozhodování. Základy teorie reprodukčního rozhodování položily v minulosti dvě školy – chicagská a pensylvánská. V rámci práce je podstatnější škola chicagská, protože dává k možnému řešení teoretický základ. „*Průkopníkem teorie reprodukčního rozhodování v chicagském stylu je Gary Becker (1991). Díky němu a jeho následovníkům došlo k rozvoji originální teorie, která děti chápe jako spotřební nebo kapitálový statek. Rodiče si pořizují děti jako spotřební statek, protože z nich mají nějaký užitek. Do dětí jako kapitálového statku investují rodiče, protože si od nich slibují určité výnosy v dlouhém období*“ Loužek (2010, s. 374).

Dítě jako **spotřební statek** si rodiče pořídí v případě, že příjem z dětí bude vyšší než náklady do nich vložené. Dobrým příkladem mohou být rodiny pracující v zemědělství, protože do doby než se zemědělství mechanizovalo, tak tyto rodiny měly v průměru více dětí, a to z jednoho prostého důvodu – děti zemědělských rodin byly produktivnější než děti rodin městských.

Naproti tomu jako **kapitálový statek** si rodiče dítě pořizují (investují do něj), protože očekávají, že jim v dlouhodobém období přinese určitý výnos. Přesně s tím souvisí malá porodnost, na které selhává současný penzijní systém. Rodiče dříve motivovalo pořídit si dítě kvůli tomu, aby se zajistili na stáří, ale se zavedením sociálního pojištění tato motivace upadá. V dnešní době potenciální rodiče spoléhají na to, že se o ně postará stát a proto nepotřebují tolik dětí (Loužek, 2010). Kdyby se v systému zohlednil tento fakt, investiční motivace pořídit si dítě by byla určitě vyšší.

Proto by nová reforma měla být postavená také na zvýšení reprodukční motivace nastávajících rodičů a ne jen na diverzifikaci rizika, což může být zásadní chybou současného snažení vlády (druhý pilíř). Což dokládá i příspěvek Kubíčka (2008) v Politické ekonomii, který píše, že samotná změna ve financování penzijní systém nespasí. Důvod je jednoduchý – změna v systému financování sama o sobě nezvýší objem produkce a tím pádem se chybějící prostředky v systému neobjeví.

Nemluvě o nevýhodnosti druhého pilíře, která by se dala odvodit od reálného výnosu PAYG postaveného na růstu reálných mezd a od reálného výnosu dobrovolného důchodového připojištění mezi lety 1995 až 2002, kdy reálné mzdy rostly v průměru o 4,3 % a naproti tomu reálný výnos u dobrovolného připojištění byl pouhých 0,4 %. Proto se zatím jako nejlepší systém v přerozdělování důchodu jeví současný první pilíř, který dosahuje vyšších reálných výnosů (Kubíček, 2008).

4.3.2 Řešení založené na reprodukčním rozhodování

Nový systém by měl vyplývat z toho současného, jelikož je z minulosti prokázáno, že průběžný systém financování dosahuje většího reálného růstu oproti systému fondovému (za předpokladu příznivého demografického vývoje). Zbývá pouze otázka, jak tento systém upravit. Podstatné je v systému zohlednit počet dětí, výši příjmu a střední délku života. Tyto tři části tvoří také tři pomyslné pilíře v navrhovaném systému.

Počet dětí (první pilíř) se v systému zohlední, pokud se odstraní jedna zásadní nespravedlnost. Není přeci možné, aby z průběžného systému dostávali stejné důchody všichni obyvatelé bez ohledu na počet vychovaných dětí, protože děti jsou základním kamenem, na kterém celý systém stojí. Současný systém je nastavený spíše obráceně a podporuje rodiny v tom, aby dítě neměli. Pokud si rodiče pořídí děti, musí snížit svou vlastní spotřebu, aby se o dítě postarali, oplátkou za to je, že budou mít stejný důchod jako obyvatelé, které spotřebu snižovat nemuseli a ještě jejich vlastní děti budou muset část sociálního pojištění doplácet na tyto jedince (tím se jim logicky ještě sníží důchod). Pokud jsou rodiny s méně než dvěma dětmi výjimkou, v systému se to takřka neprojeví. Problém nastane v době, kdy se z toho stane trend, jak se stalo v případě České republiky (to dokládá kapitola 3.2.1). Tento „hendikep“ se dá odstranit mnoha způsoby. Prvním je, že rodinám s méně než dvěma dětmi zvedne úměrně sazba sociálního pojištění, aby jim byl v průběhu jejich ekonomické aktivity odebrán příjem, který jiné rodiny vložily do svých dětí. Nutnou podmínkou by bylo, že tyto prostředky stát ihned nepřerozdělí, ale odloží (může je přesunout do soukromých fondů) a v budoucnu bude z těchto naspořených peněz vyplácet starobní důchody. Logickým krokem by bylo, aby se o toto zvýšené pojištění podělili bezdětní jedinci částečně se zaměstnavatelem. Rodiny s dětmi jsou znevýhodněny tím, že s dětmi musí v případě nemoci zůstat doma a tím jsou na trhu práce „hendikepováni“. Částečně by se to vykompenzovalo tím, že jejich zaměstnavatelé budou platit menší odvody než rodiny bezdětné. Druhou možností je, že se rodinám s méně než dvěma dětmi budou vyplácet menší důchody, což ale nezaručí důstojné stáří, jelikož by se ke spoření na důchod museli přinutit sami.

Aby u dětí nezáleželo pouze na kvantitě, ale také na kvalitě, u rodin s dětmi by nebylo spravedlivé zohlednit je počty dětí, ale i to, jakou dobu se o své potomky starali. Zohlednění by bylo ideální podle dosaženého vzdělání. To vyplývá z logiky, že čím má dítě vyšší vzdělání, tím se o něj rodiče musejí déle starat a více do něj investovat. Předpokládá se, že takové dítě by za to mělo odvádět na sociálním pojištění více peněz, protože se od něj očekává vyšší příjem.

Druhý pilíř počítá s větším zohledněním **výše příjmu** a odvodů na SZ v době ekonomické aktivity (ale jen takové míry, aby systém ctil princip solidarity – jeho hranice je bezesporu diskutabilní). Tento pilíř souvisí i s prvním pilířem, který stojí na počtu dětí, protože předpokládá, že existují obyvatelé, kteří mají nadprůměrné příjmy. Zde už je diskutabilní, jestli by měli být vyšší odvody pro rodiny s méně než dvěma dětmi povinné, protože vysoko příjmovým rodinám by důchody z druhého pilíře stačily. Ale jelikož se nejedná o tak velkou skupinu obyvatel, zřejmě bude lepší, když odvody budou povinné. Díky tomu bude splněna úloha státu v sociální oblasti – zabezpečit seniorům důstojné stáří.

Poslední **třetí pilíř** musí zohlednit **střední délku života**, potažmo věk odchodu do důchodu. Zde se počítá s tím, že si obyvatelstvo bude moci zvolit takřka jakýkoli věk odchodu do důchodu za podmínky, že odpracuje minimálně 35 let (stejně jako dnes). Rozdíl je v tom, že stát do tohoto nebude zasahovat a pouze stanoví doporučenou hranici odchodu do důchodu, od které se bude odvíjet i výše důchodu. Stát spočítá jedinci jeho průměrnou výši důchodu podle prvních dvou pilířů a dopočítá, kolik prostředků by jedinec na důchodech inkasoval za celou dobu strávenou v důchodu (na základě naděje dožití v současném věku). Pokud by chtěl jedinec odejít do důchodu dříve než v doporučeném věku, stát mu to umožní, ale jeho důchod se sníží přímo úměrně tomu, aby za dobu strávenou v důchodu vybral předem stanovenou celkovou částku (stát mu spočítá tzv. důchodovou kvótu, která se bude rovnat 1, pokud se věk odchodu do důchodu shoduje s doporučeným věkem, pokud odejde do důchodu dříve, i kvóta bude nižší a naopak). Samozřejmě že pokud se jedinec dožije vyššího věku, stát mu bude důchod vyplácet i poté, co celkovou částku přečerpá. Na druhou stranu, pokud bude chtít jedinec odejít do důchodu později, jeho důchod bude taktéž přímo úměrně vyšší, aby vyčerpal předem stanovenou částku.

Je mnoho důvodů, proč takovýto pilíř zavést. Prvním důvodem jsou náročná povolání, která člověk už nebude moci vykonávat až do dnešní stanovené hranice odchodu do důchodu – třeba z důvodu špatného zdravotního stavu. Dalším důvodem může být, že člověk v předdůchodovém věku nebude moci najít práci a bude pro něj lepší odejít do důchodu, popřípadě měl tak vysoký příjem, že vyplácená částka mu bude stačit.

V systému bude také možnost dobrovolného připojištění, která bude stát mimo celý tento systém. Poměr prvního a druhého pilíře je nastaven 1:1, tedy každý pilíř má stejně velkou váhu a při výpadku v jednom pilíři ho druhý zastoupí (zde se projeví i zásluhovost, protože je možné brát vyšší důchod z obou pilířů – ale jen „za zásluhy“). Po sečtení příjmu z těchto dvou pilířů se spočítá důchodová kvóta, která určí skutečnou výši důchodu.

Celý systém by vypadal takto:

$$\begin{aligned} & (\text{PRVNÍ PILÍŘ} + \text{DRUHÝ PILÍŘ}) \cdot \text{DŮCHODOVÁ KVÓTA} + \text{DOBROVOLNÉ PŘIPOJIŠTĚNÍ} \\ & = \text{CELKOVÝ DŮCHOD} \end{aligned}$$

Výhodou tohoto systému je, že zohledňuje všechny složky, na kterých stojí a potažmo i selhává současný systém (malou porodnost a střední délku života). První pilíř zasahuje i do reprodukčního rozhodování populace a měl by ho pozitivním způsobem ovlivnit. Pokud ne, tak tento pilíř nebude zatížen vyplácením důchodů lidem, kteří se nezasloužili o fungování tohoto pilíře, tak jak je tomu dnes, protože zohledňuje počet dětí a jejich vzdělání. Aby systém nevytvářel žádné schodky, bylo by dobré celý objem vyplácených důchodů navázat na příjmy určené na výplatu těchto starobních důchodu. Diskutabilní může být dopad na rodiny, co nemohou mít děti, protože postihuje stejně rodiny, které mohou mít děti a nechtějí a rodiny, které děti mít nemohou. Nicméně pokud by všechny tyto rodiny chtěly být zajištěny na stáří, budou se muset na systému financování podílet (a být nepřímo solidární vůči těm, co děti mají). Negativem proti součnému systému bude mírné snížení důchodu nízko příjmových skupin obyvatel a zvýšení příjmu vysoko příjmových skupin obyvatel vyplácených z druhého pilíře.

4.4 Dílčí shrnutí

Dopady demografického vývoje na systém starobních důchodů nejsou v současnosti příliš patrné, protože s rostoucím počtem důchodců rostl i počet obyvatel v produktivním věku a důchodový účet hospodařil se saldy, která byla dlouhodobě udržitelná. V současnosti počet starobních důchodců stále pozvolna narůstá a naproti tomu dochází ke zlomu v počtu obyvatel v produktivním věku, který začíná klesat a už bude mít pouze klesající trend. Proto se rok 2009 dá považovat jako určitý mezník v demografickém vývoji, protože od tohoto roku se začnou obě skupiny obyvatel neustále přibližovat a s tím budou růst i schodky na důchodovém účtu. Do toho je rok 2009 ovlivněn ekonomickou krizí, což predikce trošku skresluje, ale i po zohlednění této krize jsou čísla v horizontu více jak 50 let hrozná a měla by být varováním pro politiky.

Otázkou je, jestli se dá systém reformovat tak, aby se udržela současná výše důchodů a výše odvodů na sociální zabezpečení. S tím souvisí ještě podstatnější otázka, jestli na takovou reformu už v současné době není pozdě, protože reforma takového rozsahu nezačne fungovat ze dne na den, ale v horizontu mnoha let, možná desetiletí. Možným řešením je i navrhovaná reforma v kapitole 4.3.2 založená na reprodukčním rozhodování obyvatelstva, ale i kdyby se reprodukce razantním způsobem zlepšila, bude trvat mnoho let, než se systém dostane do příznivého stavu.

5 Závěr

Na základě demografického vývoje se dá zhodnotit, že systém do současnosti nevykazoval nikterak velký problém, jelikož penzistů pomalu přibývalo a naproti tomu rostl i počet obyvatel v produktivním věku. Problematický se může jevit rok 2009, který bohužel zkresluje vliv ekonomické krize a nízký výběr předpokládané pojistné částky na SZ. Po odstranění vlivu ekonomické krize by se systém starobních důchodů sice dostal do většího schodku než roky předchozí, ale i tak by se tento stav dal označit za stav normální. Dokonce i některé ukazatele, jako je třeba index ekonomického zatížení se vyvíjeli doposud nadmíru pozitivně.

Ale bohužel se v systému skrývá skrytá hrozba pro budoucí generace, kterou naznačoval i dlouhodobý pokles přirozeného populačního přírůstku v 90. letech 20. století a na začátku 21. století. Tento pokles byl zapříčiněn prudkým poklesem porodnosti a nízká porodnost není hrozbou jen pro důchodový systém, ale pro celou společnost. Nejenže snižuje počet potenciálních plátců sociálního pojištění, který mezi lety 2009 a 2065 poklesne o 1 mil. a 130 tis. osob, ale bude mít bezpochyby značný dopad na celý trh práce.

Proto se systém do dnešní doby, tj. do přelomu první dekády 21. století dá označit za stabilní, protože i přes miliardové schodky důchodového účtu jsou výdaje v poměru k HDP a SR poměrně v únosném stavu a navíc i reálná výše starobního důchodu takřka odpovídá částce, která byla na tyto důchody v rozpočtu vyčleněna.

Varující jsou hlavně prognózy v demografickém vývoji, které neukazují na jakékoli zlepšení porodnosti, ba naopak ani skutečnost neodpovídá nejhorším prognózám, které zveřejnil ČSÚ, a proto se práce orientovala na nejhorší možný scénář, který by mohl podle těchto prognóz nastat. Nízká porodnost a prodlužující se střední délka života sebou přináší stárnutí populace, kde je předpokládán nárůst průměrného věku populace v nadcházejících 50 letech ze 40,5 let v roce 2010 na 49,9 let v roce 2065. To se projeví také v poměru osob ve věku 65+ a dětí ve věku 0-14 let. Už v roce 2009 byl počet osob ve věku 65+ vyšší než počet dětí a to v poměru 100/109. V roce 2065 se předpokládá, že podle nejhorší varianty bude na 100 dětí ve věku 0-14 let připadat neuvěřitelných 278 osob ve věku 65 a více let.

Dětská složka v populaci nebude schopna plně nahrazovat počty lidí odcházejících do penze a tak budou v systému neustále vznikat větší a větší schodky. Je jasné, že už zde se naskýtá odpověď na část otázky položené v úvodu – jestli demograficky vývoj skutečně ovlivňuje penzijní systém v České republice. Odpověď tedy zní: „ano“, v tomhle si média a politici nevymýšlejí. Ještě zbývá odpověď na zbytek otázky, a to, do jaké míry bude

demograficky vývoj tento systém ovlivňovat. Na tuto otázku se naskýtá odpověď v kapitole 4.2.3, protože o tyto dopady se bude celá populace zřejmě zajímat nejvíc.

V této kapitole jsou spočítány dopady snižujícího se počtu aktivního obyvatelstva ve věku od 20 let do důchodového věku a postupný růst počtu obyvatel v důchodovém věku. Pokud se naplní nejhorší predikce, průměrný měsíční starobní důchod by byl nejnižší v roce 2058 a činil by něco mezi 5 386 Kč a 6 574 Kč v cenách z roku 2009, za předpokladu nulového schodku státního rozpočtu. Druhý dopad (méně reálný) je ten, že se bude zvyšovat sazba sociálního pojištění tak, aby systém nebyl schodkový. Tato sazba je také nejvyšší v roce 2058, kdy může činit od 42,7 % do 52,1 %. Nereálné by to bylo z toho důvodu, že by se lidem snad ani nevyplatilo pracovat, jelikož by jim stát drtivou většinu příjmu zdanil. Interval 5 386 Kč až 6 574 Kč a 42,7 % až 52,1 % jsou z toho důvodu, že v roce 2009 byla ekonomická krize a budoucí vývoj výše důchodu je spočítán právě na základě roku 2009. V nižší části je tedy budoucí vývoj ovlivněn ekonomickou krizí. Důležité je upozornit, že oba dopady nepočítají s žádným reálným růstem ekonomiky (a díky poklesu obyvatel v produktivním věku bude tento růst obtížnější).

Pokud vláda nebude chtít s tímto systémem nic moc dělat, a nebude přemýšlet o jiných reformách, zvolí nejspíše nejjednodušší řešení a to snížení důchodů a zvýšení odvodů na SZ, aby se o problémy tohoto systému podělily obě skupiny obyvatel. Vláda sice zavedla druhý pilíř, ve kterém jde ve výsledku pouze o zvýšení sazby o 2 p.b. na 30 % (25+3+2) a změnu ve financování. Proto druhý pilíř není řešením ze dvou důvodů. První důvod je založený na myšlence od Kubička (2008), který tvrdí, že změna ve financování nezvýší objem produkce a tím pádem se chybějící prostředky v systému neobjeví a druhý důvod je ten, že pokud se nezvýší objem produkce, zvýšená sazba pojištění na 30 % taktéž není řešením, protože v roce 2058 by musela být minimálně 42,7 % a to za předpokladu, že ji budou platit všichni, a ne jen kdo se rozhodne do systému vstoupit. Jedinou věc s pozitivním efektem, kterou vláda zavedla je prodlužující se věk odchodu do důchodu, ale je jasné, že tento věk nemůže růst donekonečna.

Proto jako jediné možné řešení se naskýtá zohlednit v systému zásluhovost a tedy počet dětí, výši příjmu, potažmo výši odvodu na SZ a nějakým způsobem zohlednit střední délku života. Možné řešení poskytuje kapitola 4.3.2, která je založená na těchto třech faktorech. Nevýhodou této varianty je to, že bohužel nahlíží na rodiny, co nemohou mít děti stejně jako na rodiny, co děti nechtějí. Ale i přes toto negativum by se přestaly znevýhodňovat rodiny, které děti mají – což je v současnosti naprosto klíčové.

Seznam použité literatury

BARR, Nicholas, 1998. *The Economics of the Welfare State*. 3. vyd. Stanford: Stanford University Press, 471 s. ISBN 0-8047-3551-4

BEZDĚK, Vladimír et al, 2005. *Závěrečná zpráva*. [online]. České reformy, [cit. 20. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.ceskereformy.cz/soubory/dokumenty/bezdekova-komise-1-zaverecna-zprava.pdf>

BURCIN, Boris et al, 2001. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993 - 2008*. Praha: SLON, 240 s. ISBN 978-80-7419-024-7

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013a. *Metodické vysvětlivky* [online]. ČSÚ, [cit. 15. 3. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC535/\\$File/403212m.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC535/$File/403212m.pdf)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013b. *Historie sčítání lidu na území České republiky I*. [online]. ČSÚ, [cit. 16. 3. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_i_

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013c. *Historie sčítání lidu na území České republiky II*. [online]. ČSÚ, [cit. 16. 3. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_ii_

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013d. *Projekce obyvatelstva České republiky (Projekce 2009)* [online]. ČSÚ, [cit. 22. 3. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC535/\\$File/403212m.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC535/$File/403212m.pdf)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013e. *Pohyb obyvatelstva – Metodika*. [online]. ČSÚ, [cit. 23. 3. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/pohyb_obyvatelstva

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013f. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785 - 2011, absolutní údaje*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab1_obyrcr/\\$File/c-4001-12.xls](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab1_obyrcr/$File/c-4001-12.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013g. *Základní údaje o narozených a ukazatele porodnosti v letech 1950 - 2011 (relativní údaje)*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4B5/\\$File/4032120601b.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4B5/$File/4032120601b.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013h. *Míry plodnosti žen podle věku v letech 1950 - 2011*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4C4/\\$File/4032120609.XLS](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4C4/$File/4032120609.XLS)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013i. *Reprodukční míry v letech 1920 - 2011*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4B4/\\$File/4032120610.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4B4/$File/4032120610.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013j. *Narození podle vitality, pohlaví a legitimacy v letech 1950 - 2011*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC50E/\\$File/4032120601a.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC50E/$File/4032120601a.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013k. *Zemřelí podle pohlaví a věku v letech 1930 - 2011*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4B6/\\$File/4032120801.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4B6/$File/4032120801.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013m. *Zahraniční stěhování v letech 1950 - 2011*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4BC/\\$File/4032120905.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC4BC/$File/4032120905.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013n. *Obyvatelstvo podle pětiletých věkových skupin v letech 1920 - 2011 (stav k 1. 7.)*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC508/\\$File/4032120111.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/B5001FC508/$File/4032120111.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013o. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920 - 2011, analytické údaje*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab3_obyrer/\\$File/c-4003-12.xls](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab3_obyrer/$File/c-4003-12.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013p. *Pohyb obyvatelstva a Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví, nízká varianta*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003AEC7D/\\$File/40200903.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003AEC7D/$File/40200903.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013q. *Pohyb obyvatelstva a Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví, střední varianta*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003AD22A/\\$File/40200902.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003AD22A/$File/40200902.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013r. *Pohyb obyvatelstva a Věkové složení obyvatelstva podle věkových skupin, obě pohlaví, vysoká varianta*. [online]. ČSÚ, [cit. 2. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B123A/\\$File/40200904.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003B123A/$File/40200904.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013s. *Věkové složení obyvatelstva podle jednotek věku, ženy, nízká varianta*. [online]. ČSÚ, [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003C6465/\\$File/40200913.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003C6465/$File/40200913.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013t. *Věkové složení obyvatelstva podle jednotek věku, muži, nízká varianta*. [online]. ČSÚ, [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003C494A/\\$File/40200912.xls](http://www.czso.cz/csu/2009edicniplan.nsf/t/B6003C494A/$File/40200912.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013u. *Relace průměrného důchodu k průměrné mzdě (včetně SVP)*. [online]. ČSÚ, [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1308.xls

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013v. *HDP výdajovou metodou*. [online]. ČSÚ, [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/E200402A36/\\$File/501312K0209.xls](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/E200402A36/$File/501312K0209.xls)

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2013w. *Časová řada základních ukazatelů VŠPS*. [online]. ČSÚ, [cit. 14. 4. 2013]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_zam/\\$File/czam020113cr.xls](http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab_zam/$File/czam020113cr.xls)

HERVEY, Tamara, 1998. *European Social Law and Policy*. London: Longman, 228 s. ISBN 0-582-29320-0

INFORMAČNÍ CENTRUM VLÁDY, 2013. *Důchodová reforma* [online]. ICV, [cit. 9. 2. 2013]. Dostupné z: <http://icv.vlada.cz/cz/duchodova-reforma/>

KALIBOVÁ, Květa, 2002. *Úvod do demografie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 52 s. ISBN 80-246-0222-9

KALIBOVÁ, Květa, PAVLÍK, Zdeněk a VODÁKOVÁ, Alena, 2009. *Demografie (nejen) pro demografy*. 3. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 241 s. ISBN 978-80-7419-012-4

KERBS, Vojtěch et al, 2007. *Sociální politika*. 4. vyd. Praha: ASPI, 504 s. ISBN 978-80-7357-276-1

KERBS, Vojtěch et al, 2010. *Sociální politika*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 544 s. ISBN 978-80-7357-585-4

KLUFOVÁ, Renata a POLÁKOVÁ, Zuzana, 2010. *Demografické metody a analýzy: Demografie české a slovenské populace*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 308 s. ISBN 978-80-7357-546-5

KUBÍČEK, Jan, 2008. *Proč přechod průběžného penzijního systému nijak nesouvisí s demografickým vývojem?* [online]. Politické ekonomie, 56 (1), 102-122, [cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=polek&pdf=633.pdf>

LÖSTER, Tomáš, ŘEZANKOVÁ, Hana a LANGHAMROVÁ, Jitka, 2009. *Statistické metody a demografie*. Praha: Vysoká škola ekonomie a managementu, 291 s. ISBN 978-80-86730-43-1

LOUŽEK, Marek, 2010. *Mikroekonomické základy reprodukčního rozhodování*. [online]. Politické ekonomie, 58 (3), 374-391, [cit. 7. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.vse.cz/polek/download.php?jnl=polek&pdf=736.pdf>

MINISTERSTVO FINANČÍ, 2002. *Pokladní plnění státního rozpočtu ČR za leden až prosinec - předběžné výsledky*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_10009.html?year=2002

MINISTERSTVO FINANČÍ, 2003. *Předběžné výsledky státního rozpočtu ČR za rok 2002 podle pokladního plnění*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_1088.html?year=2003

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2003a. 6. *Demografie*. [online]. MF, [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/TG06CZ_200410_pdf.pdf

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2004. *Předběžné výsledky státního rozpočtu ČR za rok 2003 podle pokladního plnění*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_4716.html?year=2004

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2005. *Hospodaření státního rozpočtu a veřejného sektoru v roce 2004*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_14764.html?year=2005

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2006. *Podrobná informace o výsledku hospodaření státu v roce 2005*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_23366.html?year=2006

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2007. *Stát v roce 2006 podle předběžných výsledků hospodařil se schodkem 97,3 miliardy Kč*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_29639.html?year=2007

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2008. *Předběžné výsledky pokladního plnění státního rozpočtu ČR za rok 2007*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_37131.html?year=2008

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2009. *Výsledky pokladního plnění státního rozpočtu ČR za rok 2008*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_44687.html?year=2009

MINISTERSTVO FINANCÍ, 2010. *Upřesněné výsledky pokladního plnění státního rozpočtu ČR za rok 2009*. [online]. MF, [cit. 9. 4. 2013]. Dostupné z: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/tiskove_zpravy_52302.html?year=2010

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2013a. *Český důchodový systém* [online]. MPSV, [cit. 8. 2. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/11969/Analiza.pdf>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2013b. *Stav realizace* [online]. MPSV, [cit. 8. 2. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/11973>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2013c. *Starobní důchody* [online]. MPSV, [cit. 30. 3. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/618>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, 2013d. *Počty důchodců a poplatníků pojistného v ČR* [online]. MPSV, [cit. 10. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/12950>

POTŮČEK, Martin, 1995. *Sociální politika*. Praha: SLON, 142 s. ISBN 80-85850-01-X

ROSNER, Peter, 2003. *The Economics of Social Policy*. Cheltenham: Edward Elgar, 356 s. ISBN 1-84064-496-6

SCHNEIDER, Ondřej a JIŘÍ, Šatlava, 2012. *Jaký důchod nás čeká? Alternativy vývoje státního průběžného důchodového systému*. [online]. Institut pro demokracii a ekonomickou analýzu, [cit. 11. 2. 2013]. Dostupné z: http://idea.cerge-ei.cz/documents/kratka_studie_2012_07.pdf

TOMEŠ, Igor, 2010. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál, 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3

TOMEŠ, Igor, 2011. *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, 368 s. ISBN 978-80-7367-868-5

URBAN, Radek, 2013. *Dodavatelské fórum důchodové reformy založeno*. [online]. ČSSZ, [cit. 13. 4. 2013]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/casopis-narodni-pojisteni/archiv-vydanych-cisel/clanky/ing-radek-urban-dodavatejske-forum-uchodove-reformy-zalozeno.htm>

Seznam tabulek a grafů

Seznam tabulek:

Tabulka 3.1 – Míra porodnosti, plodnosti a čistá míra reprodukce v letech 1993 - 2011

Tabulka 3.2 – Počty narozených v letech 1993 - 2011

Tabulka 3.3 – Počty zemřelých mužů a žen v letech 1993 -2011 v tis.

Tabulka 3.4 – Počty přistěhovalých a vystěhovalých v letech 1993 -2011 v tis.

Tabulka 3.5 – Celkový přírůstek obyvatelstva v letech 1993 - 2011 v tis.

Tabulka 3.6 – Počet obyvatel podle věkové struktury v letech 1993 - 2011 v mil.

Tabulka 3.7 – Počet obyvatel podle věkové struktury v letech 1993 - 2011 v %

Tabulka 3.8 – Střední délka života u mužů a žen v letech 1993 - 2011

Tabulka 3.9 – Průměrný věk matek při narození dítěte v letech 1993 - 2011

Tabulka 3.10 – Index stáří v letech 1993 – 2011

Tabulka 3.11 – Přirozený a celkový populační přírůstek v letech 2010 – 2065 v tis.

Tabulka 3.12 – Střední délka života a průměrný věk obyvatel v letech 2010 – 2065

Tabulka 3.13 – Struktura obyvatelstva podle věkových skupin v letech 2010 - 2065 v %

Tabulka 3.14 – Index stáří v letech 2010 – 2065

Tabulka 4.1 – Index ekonomického zatížení v letech 1993 – 2011 v %

Tabulka 4.2 – Predikce indexu ekonomického zatížení v letech 2010 – 2065 v %

Tabulka 4.3 – Index alternativního zatížení 1993 – 2011 v %

Tabulka 4.4 – Predikce indexu alternativního zatížení v letech 2010 – 2065 v %

Tabulka 4.5 – Věk odchodu do důchodu v letech 2009 až 2065

Tabulka 4.6 – Počty obyvatel ve věkových skupinách v letech 2009 – 2065 v mil.

Tabulka 4.7 – Zohledněný index alternativního zatížení v letech 2009 – 2065 v %

Tabulka 4.8 – Ukazatele systému sociálního zabezpečení v letech 2000 – 2009 v mld. Kč

Tabulka 4.9 – Ukazatele systému starobních důchodů v letech 2000 – 2008 v mld. Kč

Tabulka 4.10 – Ukazatele systému starobních důchodů v letech 2009 – 2065 v mld. Kč

Tabulka 4.11 – HDP a výdaje na starobní důchody vůči HDP v letech 2000 – 2008

Tabulka 4.12 – HDP a výdaje na starobní důchody vůči HDP v letech 2009 – 2065

Tabulka 4.13 – Příjmy SR a výdaje na starobní důchody vůči SR v letech 2000 – 2008

Tabulka 4.14 – Příjmy SR a výdaje na starobní důchody vůči SR v letech 2009 – 2065

Tabulka 4.15 – Vývoj výše důchodů a odvodů nutný pro zachování nulového schodku

Tabulka 4.16 – Vývoj výše důchodů a odvodů nutný pro zachování nulového schodku

Tabulka 4.17 – Vývoj výše důchodů a odvodů po zohlednění ek. krize v roce 2009

Seznam grafů:

- Graf 3.1 – Vývoj českého obyvatelstva v letech 1785 - 2011
- Graf 3.2 – Míra porodnosti, plodnosti a čistá míra reprodukce v letech 1950 - 2011
- Graf 3.3 – Počty narozených v letech 1950 - 2011
- Graf 3.4 – Úmrtnost v letech 1950 - 2011 v tis.
- Graf 3.5 – Zahraničního stěhování v letech 1950 - 2011 v tis.
- Graf 3.6 – Celkový přírůstek obyvatelstva v letech 1950 - 2011 v tis.
- Graf 3.7 – Počty obyvatel podle věkové struktury v letech 1950 – 2011
- Graf 3.8 – Počty obyvatel podle věkové struktury v letech 1950 – 2011 v %
- Graf 3.9 – Střední délka života u mužů a žen v letech 1950 - 2011
- Graf 3.10 – Průměrný věk matek při narození dítěte v letech 1950 - 2011
- Graf 3.11 – Čistá míra repr. a přirozený populační přírůstek v letech 1950 - 2011
- Graf 3.12 – Index stáří v letech 1950 – 2011
- Graf 3.13 – Přirozený populační přírůstek v letech 1995 – 2065 v tis.
- Graf 3.14 – Celkový populační přírůstek v letech 1995 – 2065 v tis.
- Graf 3.15 – Střední délka života a průměrný věk v letech 2010 - 2065
- Graf 3.16 – Struktura obyvatelstva podle věkových skupin v letech 2010 – 2065 v %
- Graf 3.17 – Index stáří v letech 1995 – 2065
- Graf 4.1 – Index ekonomického zatížení v letech 1950 – 2065 v %
- Graf 4.2 – Index alternativního zatížení v letech 1950 – 2065 v %
- Graf 4.3 – Zohledněný index alternativního zatížení v letech 1953 – 2065 v %
- Graf 4.4 – Ukazatele systému sociálního zabezpečení v letech 2000 – 2009 v mld. Kč
- Graf 4.5 – Ukazatele systému starobních důchodů v letech 2009 – 2065 v mld. Kč
- Graf 4.6 – Vývoj výše důchodů a odvodů nutný pro zachování nulového schodku
- Graf 4.7 – Vývoj výše důchodů a odvodů po zohlednění ek. krize v roce 2009

Seznam zkratek

ČR – Česká republika

ČSÚ – Český statistický úřad

EU – Evropská unie

HDP – Hrubý domácí produkt

ICV – Informační centrum vlády

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MF – Ministerstvo financí

PAYG – Průběžný systém financování

PTR – Průměrné tempo růstu

SR – Státní rozpočet

SZ – Sociální zabezpečení

WHO – Světová zdravotnická organizace

Prohlášení o využití výsledků bakalářské práce

Prohlašuji, že

- jsem byl seznámen s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- беру на ве́доміі, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, bakalářskou práci užít (§ 35 odst. 3);
- souhlasím s tím, že bakalářská práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího bakalářské práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o bakalářské práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, bakalářskou práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne 10.5.2013

Michal Pavelek

Michal Pavelek